

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
2017-YL-000**

**TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE DIŞ
BORÇLANMA İLİŞKİSİ: EKONOMETRİK BİR
ANALİZ**

**HAZIRLAYAN
Mehtap TARHAN BÖLÜKBAŞ**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI**

AYDIN-2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat Anabilim Dalı İktisat Programı öğrencisi Mehtap TARHAN BÖLÜKBAŞ tarafından hazırlanan **Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz** başlıklı tez, 20.01.2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı, Soyadı:

Kurumu:

İmzası:

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü V.

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kurallarının gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

20/01/2017

Mehtap TARHAN BÖLÜKBAŞ

ÖZET

TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE DIŞ BORÇLANMA İLİŞKİSİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ

Mehtap TARHAN BÖLÜKBAŞ

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI

2017, 65 sayfa

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisini 2002 sonrası dönemini dikkate alarak araştırmaktır. Bu bağlamda ilk olarak kamu harcamaları ve dış borçlanmaya yönelik teorik çerçeveye yer verilmiş, ardından literatür taraması yapılarak kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki ekonometrik olarak incelenmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kamu harcamaları ve dış borçlanmaya yönelik teorik bilgiler sunulmuş, ikinci bölümde ise Türkiye’de kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisinin ekonometrik analizi gerçekleştirilerek, Türkiye’de kamu harcamalarının tarihsel gelişimi, kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisine yönelik literatür taraması ve değişkenler arasındaki ilişkinin test edilmesine yer verilmiştir. Değişkenler arasında ilişkinin test edilmesi amacıyla Granger Nedensellik Analizi ve Johansen Eşbütünleşme Analizi kullanılmıştır.

Bu analizlerden elde edilen sonuçlara göre ise Türkiye’de 2002 sonrası dönemde kamu harcamaları ile dış borçlanma arasında bir ilişkinin olduğu ve bu ilişkinin yönünün pozitif olduğu tespit edilmiştir. Teorik beklentiyle uyumlu olan bu sonuç aynı zamanda 2002 sonrası dönemde kamu harcamalarında meydana gelen artışların dış borç stokunda da artışlar yaratacağı bulgusunu sunmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Kamu Harcamaları, Dış Borçlanma, Türkiye, Granger Nedensellik Analizi, Johansen Eşbütünleşme Analizi

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC EXPENDITURE AND FOREIGN DEBT IN TURKEY: AN ECONOMETRIC ANALYSIS

Mehtap TARHAN BÖLÜKBAŞ

MA Thesis, Economics

Supervisor: Ass. Prof. Dr. Aslı YENİPAZARLI

2017, 78 pages

The main aspect of this study is to analyse the relationship between public expenditures and foreign debt in Turkey considering the period after 2002 during political stability. In this respect, as first theoretical framework of this relationship between two variables is generated. Thereafter literature review on this aspect is followed by an econometric analysis of the relationship.

The study is composed of two sections. First section introduced theoretical framework. Second section put forward the econometric analysis of public expenditure – foreign debt relationship by some estimation methods and tests. Respectly historical developments of public expenditure and foreign debt in Turkey are suggested. Econometric model followed the historical framework through estimation methods. Granger Casualty Analysis and Johansen Cointegration Analysis were used to test the relationship between variables

The findings through econometric modelling suggested positive relationship between public expenditure and foreign debt during the period after the year 2002. The results are consistent with theoretical framework and literature. Accordingly, increase in public expenditure during the period of political stability after 2002 could bring about increase in foreign debt.

KEY WORDS: Public Expenditures, Foreign Debt, Turkey, Granger Casualty Analysis, Johansen Cointegration Analysis.

ÖNSÖZ

Gelişmekte olan ülkelerde dış borç önemli bir makroekonomik problem olarak görülmektedir. Dış borçlanmaya başvurma nedenlerine bakıldığında ise artan kamu harcamaları ilk sıralarda yer almaktadır. Bu nedenle bu iki değişken arasındaki ilişki literatürde merak edilen konular arasındadır. Tez konusu olarak bu konunun seçilme nedeni de Türkiye ekonomisinde bu iki değişkeni ve birbirleriyle ilişkisini araştırmaktır.

Tez içeriğinde konuyla ilgili teorik çerçeveye ve literatür taramasına geniş bir şekilde yer verilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle tezimin kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisi anlamında literatüre mütevazî bir katkı olmasını diliyorum. Ancak yine de eksiklerim olacaktır. Bu açıdan her türlü katkı ve eleştiriye de açık olduğumu belirtmek isterim.

Tez çalışmam boyunca her türlü katkıyı esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bugünlere gelmemde maddî ve manevî destekleriyle her zaman yanımda olan babama ve anneme, varlıklarıyla beni mutlu eden kardeşlerime, hayatta iken ve sonrasında sevgilerini hep hissettiğim rahmetli anneannem Mine Hatun Değirmenci ve rahmetli dayım Ali Değirmenci'ye içtenlikle teşekkür ederim.

Son olarak tez yazım sürecindeki ve öncesindeki zorlukları kolaylaştıran, her kararında beni destekleyen, güven veren değerli eşim Mehmet'e ve tezimi tamamlarken her anımda benimle olan, en büyük moral kaynağım canım oğlum Ege'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Not: Bu tez, Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi tarafından desteklenmiş olup, proje numarası İİBF-15003'dir.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
SİMGELER DİZİNİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvii
ÇİZELGELER LİSTESİ	xix
GİRİŞ	1
1. KAMU HARCAMALARI VE DIŞ BORÇLANMAYA YÖNELİK TEORİK BİLGİLER	4
1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Önemi	4
1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	5
1.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Kamu Harcamaları.....	6
1.2.2. İdari Ayrıma Göre Kamu Harcamaları.....	11
1.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Kamu Harcamaları	12
1.3. Kamu Harcamalarına Yönelik Klasik ve Keynesyen Tutum	12
1.3.1. Kamu Harcamaları ve Klasik Tutum.....	12
1.3.2. Kamu Harcamaları ve Keynesyen Tutum	13
1.4. Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Teorik Yaklaşımlar	14
1.4.1. Wagner Kanunu.....	14
1.4.2. Peacock-Wiseman: Kamu Harcamalarının Sıçramalı Artış Tezi	15
1.4.3. Kamu Harcamalarının Artışıyla İlgili Diğer Yaklaşımlar	16
1.5. Kamu Harcamalarındaki Artışı Belirleyen Nedenler	18
1.5.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri	18
1.5.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri	21

1.6. Dış Borçlanmanın Tanımı ve Önemi.....	23
1.7. Dış Borçlanmanın Sınıflandırılması	24
1.7.1. Vadelerine Göre Dış Borçlanma	24
1.7.2. Alacaklılarına Göre Dış Borçlanma	26
1.7.3. Borçlularına Göre Dış Borçlanma	27
1.7.4. Kullanım Biçimlerine Göre Dış Borçlanma	28
1.8. Dış Borçlanmanın Göstergeleri	28
1.8.1. Toplam Dış Borç Stoku/GSMH	28
1.8.2. Toplam Dış Borç Stoku/İhracat.....	29
1.8.3. Toplam Dış Borç Servisi/İhracat	29
1.8.4. Dış Borç Faiz Servisi/İhracat.....	30
1.8.5. Diğer Dış Borçlanma Göstergeleri	31
1.9. Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisi: Genel Bir Değerlendirme	32
2. TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARI VE DIŞ BORÇLANMA İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ	34
2.1. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanmaların Tarihsel Gelişimi	34
2.1.1. Türkiye’de 1980-2002 Döneminde Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma	34
2.1.2. Türkiye’de 2002 Sonrası Dönemde Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma	38
2.2. Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisine Yönelik Literatür Taraması	41
2.3. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisinin Ekonometrik Analizi	46
2.3.1. Model, Veri ve Yöntem Tanımlaması	46
2.3.2. Uygulama ve Bulgular.....	48
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	55
KAYNAKLAR.....	59
ÖZGEÇMİŞ.....	65

SİMGELER DİZİNİ

ADF	:Augmented Dickey Fuller Testi
AIC	:Akaike Bilgi Kriteri
BAP	:Bilimsel Araştırma Projeleri
BIS	: Uluslararası Mutabakatlar Bankası
COINTEQ	: Hata Düzeltme Terimi
DB	: Dünya Bankası
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FPE	: Son Tahmin Hatası Bilgi Kriteri
GDP	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HQ	: Hannan-Quin Bilgi Kriteri
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OLS	: En Küçük Kareler
SC	: Schwarz Bilgi Kriteri
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
VAR	: Vektör Otoregresyon

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Kamu ve Özel Yatırım Harcamaları (Sabit, % Değişim).....	9
Şekil 1.2. Transfer Harcamaları (%)	11
Şekil 1.3. Vadelerine Göre Dış Borçlanma (Borçluya Göre) (milyon \$).....	25
Şekil 1.4. Vadelerine Göre Dış Borçlanma (Alacaklıya Göre) (milyon \$)	25
Şekil 1.5. Alacaklılarına Göre Dış Borçlanma (milyon \$).....	27
Şekil 1.6. Borçlularına Göre Dış Borçlanma (milyon \$).....	28
Şekil 2.1. 1980-2002 Döneminde Konsolide Bütçe Dengesi/GSYİH (%).....	35
Şekil 2.2. 2002 Sonrası Dönemde Dış Borçların Gelişimi (Borçluya Göre, %)	40
Şekil 2.3. Uygun Gecikme Uzunluğunda Karakteristik Ters Kökler	50

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1.1. Kamu Cari Harcamaları (Sabit, % Değişim).....	7
Çizelge 1.2. Kamu ve Özel Sektör Yatırım Harcamaları (Sabit, % Değişim)	8
Çizelge 1.3. Yıllar İtibariyle Dış Borçlanma Göstergeleri (%).....	31
Çizelge 2.1. 1980-2002 Döneminde Konsolide Bütçe Dengesi/GSYİH (%).....	36
Çizelge 2.2. 1980-2002 Döneminde Türkiye'nin Dış Borç Stoku	38
Çizelge 2.3. 2002 Sonrası Dönemde Kamu Harcamalarının Değişimi	38
Çizelge 2.4. 2002 Sonrası Dönemde Toplam Brüt Dış Borç Stoku (Borçluya Göre, milyon \$)	41
Çizelge 2.5. Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisine Yönelik Literatür Taraması	42
Çizelge 2.6. Çalışmada Kullanılan Değişkenler.....	47
Çizelge 2.7. ADF Birim Kök Testi Sonuçları	49
Çizelge 2.8. Gecikme Uzunluğu Testi	49
Çizelge 2.9. Uygun Gecikme Uzunluğunda Değişen Varyans Testi.....	51
Çizelge 2.10. Uygun Gecikme Uzunluğunda Otokorelasyon Testi	51
Çizelge 2.11. Nedensellik Analizi Sonuçları.....	52
Çizelge 2.12. Eşbütünleşme Test Sonuçları	52
Çizelge 2.13. Eşbütünleşme Denklemi (Uzun Dönem Analizi).....	53
Çizelge 2.14. Hata Düzeltme Modeli (Kısa Dönem Analizi).....	54

GİRİŞ

1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisindeki yeniden yapılanma süreci ve bu yapılanma süreci doğrultusunda serbest piyasa ekonomisinin benimsenip devletin küçültülmesi çabaları sürdürülürken, bu çabalar devletin rakamsal olarak küçülmesini sağlayamamıştır. Devletin harcama tutarı itibariyle küçülemediği finansman kaynaklarına olan ihtiyacı da her geçen gün artırmış ve vergilerin yetersiz olduğu noktada borçlanmadan da önemli ölçüde yararlanılmıştır (Bağdigen ve Abdulhakimoğulları, 2005: 46). Türkiye ekonomisi için kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki özellikle bu dönemden sonra önemli bir konu haline gelmiş ve kamu harcamalarının borçlanma düzeyine etkisi ya da dış borçlanmanın artışıyla beraber kamu harcamalarının düzeyinde yaşanan artışların ilgisi literatürde dikkat çeken konular arasında olmuştur.

Kamu harcamaları genel olarak kamunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla devletin mal ve hizmet satın alması ve bunun için bir harcama yapmasını ifade etmektedir. Bu nedenle kamu harcamaları kamu için mal ve hizmet üretimi olarak da tanımlanabilir. Birçok ayrıma göre sınıflandırılan kamu harcamaları aynı zamanda Klasik ve Keynesyen yaklaşımlar açısından da farklı olarak ele alınmakta ve kamu harcamalarındaki artışa açıklayan çeşitli teoremlere de rastlanılmaktadır.

Dış borçlanma ise, bir devletin ya da devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali veya reel gelir sağlaması olarak tanımlanmakta aynı zamanda ülke içinde yerleşik bulunan kişi ve kuruluşların ülke dışındaki kuruluşlardan dış kredi sağlaması da dış borçlanma olarak adlandırılmaktadır (Evgin, 1996: 1). Dış borçlanma da vadelerine, alacaklılarına, borçlularına ve kullanım biçimlerine göre çeşitli şekillerde sınıflandırılmakta ve çeşitli dış borçlanma göstergeleri ile bir ülkenin dış borçlanma düzeyi ölçülebilmektedir.

Devletler kamu harcamaları yapar ve kamu harcamaları yapılırken bu harcamaları karşılayacak bir gelir elde etmek durumundadırlar. Yapılan kamu harcamaları genel itibariyle kamu gelirleri ile karşılanmaktadır. Kamu gelirlerini oluşturan unsurlara bakıldığında ise ilk etapta karşımıza vergiler, vergi benzeri gelirler, özelleştirmeler, parafiskal gelirler ve borçlanmalar çıkmaktadır. Bu nedenle iç borçlanma ya da dış borçlanma şeklinde yapılan borçlanma unsuru kamu harcamalarını karşılayan unsurların başında gelmektedir. Çünkü kamu harcamalarında meydana gelen artışın karşılanamaması halinde yani yeterli kamu

geliri elde edilmemesi durumunda ülkeler dış borçlanmaya başvurarak ortaya çıkan açığı kapatmaya çalışmaktadır. Bu nedenle kamu harcamalarındaki artışın dış borçlanmadaki artışla sonuçlanması da olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki bu ilişkiden hareketle bu tez çalışmasında bu iki değişken arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi için 2002 sonrası dönem dikkate alınarak incelenmek istenmiştir. Normal şartlar altında kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki teorik olarak çıkması beklenen bir ilişkidir. Bu çalışmada bu konunun ele alınma nedeni ise söz konusu dönemde bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek ve birbirini etkileme gücünü hesap etmektir. Böyle bir analizin gerçekleştirilmesiyle hem ele alınan dönem hakkında bilgi sahibi olunması beklenmekte, hem de analiz sonuçlarının literatüre mütevazı bir katkı sağlaması istenmektedir.

Bu bağlamda çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kamu harcamaları ve dış borçlanmaya yönelik teorik çerçeveye yer verilmiş, ikinci bölümde ise Türkiye’de kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisinin ekonometrik analizi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında ise Türkiye’de 2002 sonrası dönemde kamu harcamaları ile dış borçlanma arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Nedensellik analizine göre bu ilişki çift yönlü olup kamu harcamalarından dış borçlanmaya doğru ve dış borçlanmadan kamu harcamalarına doğrudur. Eşbütünleşme analizi sonuçları da bu sonuçları doğrular niteliktedir. Buna göre kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında pozitif yönde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu bulgu teorik beklentiyle uyumlu olup aynı zamanda çalışmanın temel referansı olan Mah vd. (2013)’ün çalışmaları ile de benzer sonuçlar göstermektedir. Bununla birlikte çalışmanın sonuçları Lora (2007), Sinha et al. (2011), Eboigbe ve Idolar (2013) ve Uguru (2016)’nın çalışmaları ve Türkiye ekonomisini ele alan Bağdigen ve Abdulhakimoğulları (2005)’nin çalışmaları ile de paralel sonuçlara sahipken , Karagöz (2007)’ün çalışmasından farklı bir sonuç göstermektedir.

Sonuç olarak Johansen Eşbütünleşme Analizi kullanılarak yapılan ekonometrik analizin sonuçlarına göre uzun dönemde de kısa dönemde de kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında doğrusal bir ilişki elde edilmiştir. Bu

sonuca dayanarak 2002 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde kamu harcamalarının dış borçlanmaya duyarlı olduğu düşünülebilir. Bu nedenle kamu harcamalarındaki artışa paralel olarak dış borçlanma düzeyinin de artış göstereceği beklenen bir etki olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle de dış borç stokunun daha fazla artışına engel olmak adına maliye politikalarında yenilikçi politikalar düşünülebilir ve kamu harcama politikaları yeniden gözden geçirilebilir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre ise Türkiye’de 2002 sonrası dönemde kamu harcamaları ile dış borçlanma arasında bir ilişkinin olduğu ve bu ilişkinin yönünün pozitif olduğu tespit edilmiştir. Teorik beklentiyle uyumlu olan bu sonuç aynı zamanda 2002 sonrası dönemde kamu harcamalarında meydana gelen artışların dış borç stokunda da artışlar yaratacağı bulgusunu sunmaktadır.

1. KAMU HARCAMALARI VE DIŞ BORÇLANMAYA YÖNELİK TEORİK BİLGİLER

Kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki özellikle son dönemlerde önemli bir konu haline gelmiştir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşıyan kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisi bu çalışmada Türkiye için araştırılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde konuya ilişkin teorik çerçeve anlatılarak alt yapı oluşturulmak istenmiştir. Bu anlamda ilk olarak kamu harcamaları ardından da dış borçlanmaya yönelik tanımlama, kavramsal çerçeve ve konunun önemi anlatılmıştır.

1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Önemi

Kolektif ihtiyaçların karşılanmasına yönelik devletin mal ve hizmet satın alarak bunlar için harcama yapması gerekmektedir. Dolayısıyla kamu harcamaları kamusal mal ve hizmet üretiminde devletin yaptığı harcamalar olarak ifade edilmektedir (Susam, 2015: 167). Bulutoğlu (2008: 196)'na göre ise kamu harcaması kavramı devletin temel görevleri yerine getirmek amacıyla yaptığı mal ve hizmet alımına yönelik değerler toplamıdır. Yani kamu kurum ve kuruluşlarının kamusal hizmet sunmak için yaptığı harcamalar kamu harcamaları olarak tanımlanmaktadır.

Yapılan bu genel tanımla beraber devletin ekonomiye müdahale şekli de kamu harcamalarına yönelik açıklamaları farklılaştırabilmektedir. Nitekim bu konuda Klasik ve modern yaklaşımın görüşleri dikkat çekmektedir. Klasik yaklaşıma göre devlet, eğitim, sağlık, adalet ve savunma gibi temel konularda kamunun çıkarlarını gözeterek kamusal ihtiyaçları yerine getirmekle yükümlüdür. Buna karşılık modern yaklaşımda ise bu temel görevlerin yanı sıra devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi de söz konusu olmaktadır. Bu nedenle klasik yaklaşıma göre kamu harcamaları toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere belli sınırlar dahilinde yapılan ve denk bütçe ilkesine dayanan parasal harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Modern yaklaşıma göre kamu harcamaları ise toplumsal ihtiyaçların yanında ekonomik ve sosyal müdahaleyi de barındıran harcamalar olarak bilinmektedir.

Bu ayrımın yanında literatürde dar anlamda ve geniş anlamda kamu harcamaları olarak da tanımlamalar yer almaktadır. Hukuki tanım olarak da

adlandırılan dar anlamda kamu harcamaları sadece devletin ve diğer kamu kuruluşlarının yaptığı harcamalardır. Ekonomik tanım olarak bilinen geniş anlamda kamu harcamaları ise devlet ile diğer kamu kuruluşlarının yaptığı harcamaların yanında kamu iktisadi kuruluşları, sosyal güvenlik kurumları gibi tüm kamu kesimlerinin yaptığı harcamaları da kapsamaktadır.

Görüldüğü üzere kamu harcamaları sadece toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal gereksinimlerin giderilmesi konusunda da önem arz etmektedir. Bu anlamda özellikle son dönemlerde devlet anlayışındaki gelişmeler ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki değişimler kamu harcamalarının da önemini beraberinde getirmektedir.

1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamuya sunulan hizmetlerin parasal bir ifadesi olarak görülen kamu harcamalarının belirlenebilmesi için sunulan hizmetlerin amaç ve fonksiyonlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bununla beraber hizmetin meydana getirdiği maliyet ya da hizmet türünün belirlenmesi açısından da kamu harcamalarının sınıflandırılması önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında literatüre bağlı kalınarak kamu harcamalarının sınıflandırılmasına yer verilmiştir.

Kamu harcamalarının sınıflandırılması, özellikleri aynı olan kamu harcamalarının diğerlerinden ayrılıp, gruplar haline getirilerek sınıflara ayrılması anlamına gelmektedir (Seçme, 2010). Kamu harcamalarının sınıflandırılmasının sağladığı pek çok fayda bulunmaktadır. Örneğin kamu harcamalarının sınıflandırılması ile bütçe uygulamalarında, harcama programlarında ve kamu yönetiminin çalışmalarında etkinlik sağlanabilmektedir. Ancak bununla beraber kamu harcamalarının sınıflandırılması bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Bu dezavantajların en önemlilerinden biri ise kamu harcamalarının bürokratik engellere yol açmasıdır¹. İşte bu yüzden kamu harcamalarının sınıflandırılmasının ayrıntılı olarak incelenmesinde yarar görülmektedir. Bu bağlamda bu kısımda kamu harcamaları ekonomik, fonksiyonel ve idari ayrıma göre sınıflandırılmaktadır.

¹ Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Yiğit (2013), Orhaner (2007) ve Telek (2013).

1.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Kamu Harcamaları

Kamu harcamalarının milli gelir, belli döneme göre üretim ve piyasalar gibi unsurlar üzerindeki etkisinin incelenmesi ekonomik sınıflandırma türü olarak bilinmektedir. İşgüzar (2015: 179)'a göre kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılması ile;

- Devletin milli gelire olan katkısını ve bu katkının etkilerinde gerekli olan bilgiler sağlanabilir.
- Belli dönemler arası karşılaştırmalar yapılarak devletin uyguladığı faaliyetlerin sonucuna bakılabilir.
- Bütçenin ekonomi üzerindeki etkisinin bilinmesine ve bu etkiyle bütçe politikasının belirlenmesi gerçekleştirilmektedir.

Ekonomik ayırım kapsamındaki kamu harcamaları cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere başlıca üç grupta açıklanmaktadır.

a) Cari Harcamalar

Cari harcamalar, devletin tüketim malları alımı için yaptığı harcamalardır. Genel olarak kamu hizmetlerinin gerçekleştirilip devamlılığının sağlanabilmesi amacıyla bu harcamalar yapılmaktadır. Çoğunlukla dayanıksız tüketim malları için geçerli olan cari harcamalar her yıl tekrarlanmaktadır. Bununla beraber kısa süren faydalarından dolayı devamlılık göstermeyen ancak gider yapılmasıyla fayda gösteren harcamalar da yine cari harcamalar olarak adlandırılmaktadır (Edizdoğan 1998, Orhaner 2000, Akdoğan 2006 ve Türk 2010).

Personel giderleri, aydınlatma ve su giderleri, kırtasiye, tazminat ve ödüller, bakım ve onarım giderleri gibi harcamalar cari harcamalara örnek olarak verilebilir (Özbaran, 2004: 118). Bunun dışında bir üniversite binasının yapımı yatırım harcaması niteliğinde iken, bu üniversitede çalışan akademik ve idari personel için yapılacak her türlü harcamalar da yine cari harcamalardır.

Kamunun tüketimini kapsayan cari harcamalar aynı zamanda iktisadi gelişmeyi sağlamak için de yapılmaktadır. Bu nedenle iktisadi gelişme carileri

adını da almaktadır. İktisadi gelişmeye yönelik bu harcamalara örnek olarak eğitim, sağlık sosyal güvenlik harcamaları verilebilmektedir. İnsana yönelik olarak yapılan bu tür harcamaların etkisi cari dönemde yok olmaz ancak somut olarak varlıkları olmamasından dolayı cari harcama olarak adlandırılmaktadır (Türk 2010 ve Edizdoğan vd. 2012).

Kamu cari harcamalarının 2000 sonrası gelişimine bakıldığında önemli artışların olduğu görülmektedir. Bunun daha iyi görülebilmesi için aşağıda yer alan çizelge oluşturulmuştur.

Çizelge 1.1. Kamu Cari Harcamaları (Sabit, % Değişim)

	Tüketim Harcamaları	Maaş-Ücret Harcamaları	Mal-Hizmet Alımları
2000	5,65672	-0,71048	16,62938
2001	-1,06085	3,69923	-8,04428
2002	5,82911	1,64386	12,75338
2003	-2,61134	1,08094	-8,11814
2004	6,03842	0,24313	15,54705
2005	2,49008	-0,7792	7,14373
2006	8,43541	0,43931	18,97576
2007	6,52917	1,07326	12,60058
2008	1,74854	-0,35615	3,85093
2009	7,7795	1,39286	13,90057
2010	1,97559	1,16399	2,66802
2011	4,67717	3,94943	5,28895
2012	6,14679	3,5854	8,27269
2013	6,50195	3,88489	8,58002
2014	4,71066	3,71092	5,47017
2015	-26,62968	-23,46995	-28,99011

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle oluşturulmuştur.

b) Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları, mevcut üretim kapasitesini arttıran faydası uzun dönemli olan dayanıklı mallar için yapılan harcama türünü içermektedir (Öner, 1986). Bu harcamalara örnek olarak okul, üniversite, hastane, baraj ve yol yapımı, makine ve tesisler gösterilebilmektedir. Üretim kapasitesini artıran bu harcamalar gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir yere sahiptir. Üretimi artırıcı özellikte olan yatırım harcamalarının milli gelir seviyesini yükseltmesinin yanısıra istihdam hacmini genişlettiği de bilinmektedir. Bu açıdan bakılacak olursa yatırım harcamalarının faydasının sürekli olduğu sonucuna varılmaktadır.

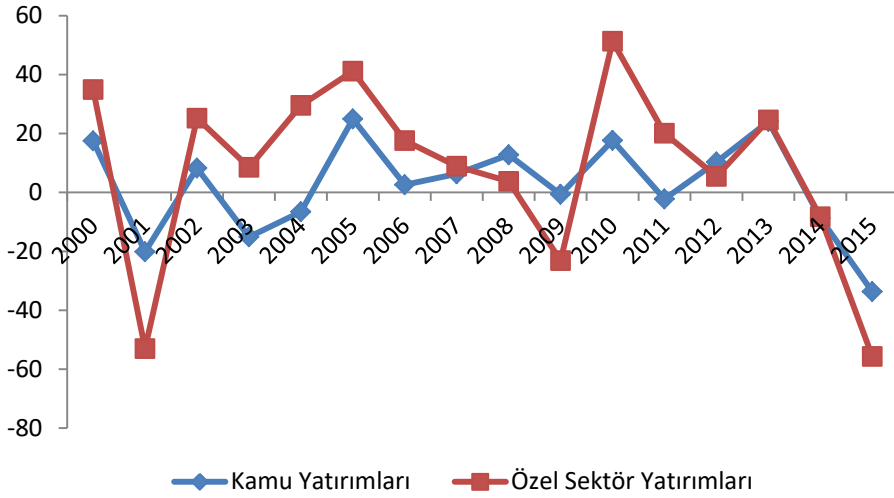
Bununla birlikte yatırım harcamalarının etkisinin uzun dönemde görülmesinden dolayı hükümetler bazı dönemlerde kısıbilmektedirler. Bu şekilde bir yol izlenmesi ekonominin üretim gücünü daraltarak ekonomik büyümeyi sınırlandırmaktadır (Ulutürk, 1998: 115).

Aşağıda yer alan çizelge ve şekilde yine 2000 yılından itibaren kamu ve özel sektör yatırımlarının yıllara göre değişimi verilmiştir.

Çizelge 1.2. Kamu ve Özel Sektör Yatırım Harcamaları (Sabit, % Değişim)

	Kamu Yatırımları	Özel Sektör Yatırımları		Kamu Yatırımları	Özel Sektör Yatırımları
2000	17,50106	17,45452	2008	12,74586	-9,01957
2001	-20,15815	-32,85798	2009	-0,63915	-22,5018
2002	8,25326	16,93381	2010	17,667	33,64286
2003	-15,12683	23,65588	2011	-2,22821	22,3211
2004	-6,59153	36,13218	2012	10,32323	-4,9036
2005	24,95744	16,23458	2013	24,09562	0,49572
2006	2,61752	15,00153	2014	-8,72195	0,44192
2007	6,28447	2,63495	2015	-33,68211	-21,98454

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle oluşturulmuştur.

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle oluşturulmuştur

Şekil 1.1. Kamu ve Özel Yatırım Harcamaları (Sabit, % Değişim)

c) Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları devletin herhangi bir üretim faktörünü satın almadan karşılıksız olarak yaptığı harcamalardır. Bu harcamaların öne çıkan özelliği karşılık olarak devlete mal/hizmet ya da üretim faktörü verilmesinin zorunlu olmamasıdır. Maddi durumu iyi olmayan insanların transfer harcamalarıyla alım gücü desteklenerek gelir seviyelerinin artırılması amaçlanmaktadır. Devletin vergi kanalıyla oluşturduğu gelir, transfer harcamalarıyla yoksul insanlara aktarılmaktadır. Bu çerçeveden bakılacak olursa transfer harcamaları, hem gelir dağılımını etkiler, hem de bunun sonucu olarak ekonomideki kaynak dağılımını etkiler. Nitekim oluşan bu etki gerçek harcamalara göre daha küçük miktarlarda kalmaktadır. Bunun nedeni ise transfer harcamalarının bir bölümünün insanlar tarafından tasarruf amaçlı kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır (Özbaran 2004: 119 ve Ulutürk 1998: 117).

Transfer harcamalarının temelinde sosyal devlet olma olgusu vardır. Bu bağlamda bakıldığında milli geliri doğrudan etkilemediği gibi ekonomik yaşamda da mal ve hizmet akımı oluşturmaz. Yapılan harcamadan yararlanan milli gelirden bir artış oluşturmaması için bu ödemeleri tüketim olarak kullanması gerekmektedir.

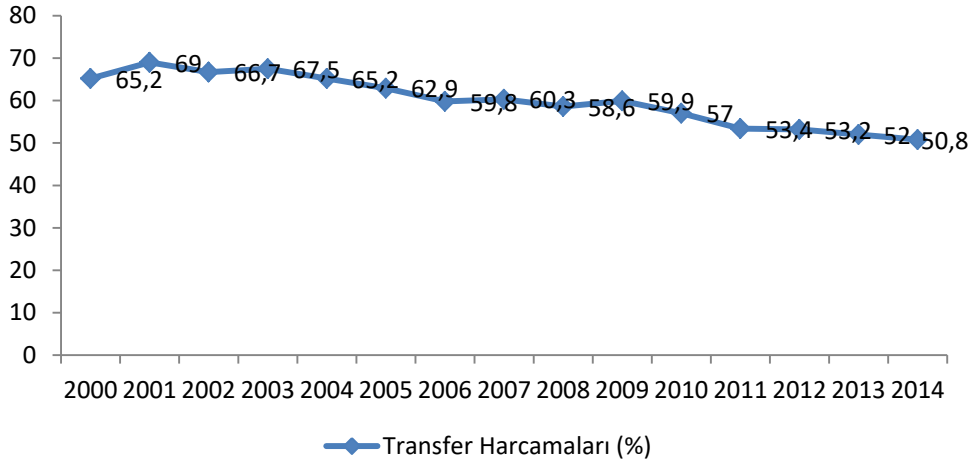
Toplumun sosyal açıdan güçlenmesini sağlayan transfer harcamaları yardım maksadıyla yapılmaktadır.

Bu harcamalara örnek olarak; öğrencilere verilen burslar, sosyal sigorta ödemeleri, maddi durumu iyi olmayan kişilere yapılan yardımlar ve harp gazilerine verilen aylık ödemeleri gösterilebilir (Orhaner, 1992: 93).

Transfer harcamaları sınıflandırılırsa; dolaylı-dolaysız, verimli-verimsiz ve gelir-servet olarak ayrılabilir. Dolaylı transfer harcamaları; tüketici açısından bazı mal ve hizmetlerin fiyatının ucuzlatılması için verilen sübvansiyonlardır. Maliyeti azaltmak için gerçekleştirilen vergi iadesi, yatırım indirimi ve hazine teşvikleri gibi harcamalar ise üretici açısından durumu açıklamaktadır. Kişilerin gelir seviyelerini doğrudan artıran dolaysız transfer harcamalarına örnek olarak da düşük geliri olanlara ve fakir öğrencilere yapılan yardımlar, sosyal hizmetler için yapılan yardımlar gösterilebilir. Gelir transferleri kişilerin gelir seviyelerini artıran transfer harcamalarıdır. Emekli aylıkları bu harcamaya örnek oluşturabilir. Sermaye ya da servet transferleri ise sermaye birikimine yardımcı olan harcamalardır. Savaşın sona erdiği devletlerin savaşta kazanan devlete ödeyeceği savaş teminatları servet transferlerine örnek teşkil etmektedir (Kalenderoğlu, 2005: 43-44).

Verimli – verimsiz transfer harcamalarının sınıflandırılmasında ise devletin yaptığı ödemelerin üretim seviyesinde bir değişiklik meydana getirip getirmediğine bakılarak değerlendirme yapılabilir. İktisadi amaçla yapılan transfer harcamalarının hasıla ve üretim üzerinde etkisinin olmasından dolayı verimli transfer harcaması olarak nitelendirilirken, sosyal amaçla yapılan transfer harcamaları ise üretim seviyesinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeksizin yalnız bazı sosyal amaçların gerçekleşmesini sağladıklarından verimsiz transfer harcamaları olarak nitelendirilirler (Meriç, 2003).

Aşağıda yer alan şekil konsolide bütçe gelir ve harcamaları içinde yer alan transfer harcamalarının payını yüzde olarak ve yıllar itibarıyla göstermektedir.

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2016) verileriyle derlenmiştir.

Şekil 1.2. Transfer Harcamaları (%)

Konsolide bütçe gelir ve harcamaları içinde yer alan transfer harcamalarının yıllar itibariyle gelişimine bakıldığında genel itibaryle %50 civarında olduğu görülmektedir. 2000’li yılların başında %65’ler seviyesinde olan transfer harcamaları 2010 yılından itibaren %50’lere gerilemiştir. 2010’da %57 olan transfer harcamaları, 2011 yılında %53’lere, 2014 yılına gelindiğinde ise %50.8’lere kadar gerilemiştir.

1.2.2. İdari Ayrıma Göre Kamu Harcamaları

İdari sınıflandırma, kamu hizmeti sunmak için yapılan harcamalarda, harcamayı yapan idari birimler esas alınmak suretiyle gruplandırılır. Bunun yanısıra bu ayırım şeklinde idari birimlerin harcama yaptığı alanlar ve harcama miktarları konusunda bilgi verilmektedir (Edizdoğan vd. 2012: 78, Nadaroğlu 2000: 54, Eker 2009: 95 ve Susam 2015: 180). Harcamayı yapan birimin önemli olduğu idari ayırmada, harcamayı yapacak birimler isimlerine ve yapılarına göre biçimlendirilir. Kamu hizmetlerini yürüten bir takım kuruluşlara devletin bütçesinden ayrılacak olan ödenekler idari ayrıma göre dağıtılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında idari ayırımın temelini devletin harcama yapan organları arasındaki sınıflandırma oluşturduğundan bu ayrıma organik sınıflama adı verilmektedir (Uluatam, 2005: 212, Kalenderoğlu, 2004: 39 ve Türk, 2010: 52). Bu ayrıma örnek

olarak Cumhurbaşkanlığı, Sayıştay, Milli Eğitim Bakanlığı ve Yargıtay gibi idari birimler verilmektedir (Kalenderoğlu, 2005: 41).

İdari ayırmda kamu harcamalarını gerçekleştiren birimlerin idari tablolarına bakılarak düzenleme yapıldığından sürekli değişkenlik gösteren bir durum oluşmaktadır. Bundan dolayı aynı birimin harcamalarını belirli aralıklarla incelemek zor bir hale gelmektedir. Tüm bu zorluklar günümüzde idari ayırımın yerini fonksiyonel ayrıma bıraktırmıştır (Türk, 2005: 52-53). Fonksiyonel ayırım ise idari ayrıma göre daha açık ve daha bilinirdir.

1.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Kamu Harcamaları

Fonksiyonel ayırım kamu harcamalarının yapılan hizmete göre gruplandırılmasıdır (Eker ve Tüğen, 1994: 82). Bu ayırmda devletin sunmuş olduğu hizmet esas alınmakta, kamu harcaması yapan birim dikkate alınmamaktadır. Yani ayırımın temelinde devletin gerçekleştirdiği birtakım hizmetlerin maliyetinin hesaplanması vardır. İdari ayırmda harcamayı yapan kuruluşun nerelere hangi miktarda harcama yaptığı görülmekteyken, fonksiyonel ayırmda ise hangi amaçlar için devletin harcama yaptığı görülmektedir.

Fonksiyonel ayırım genel olarak adalet ve yargı harcamaları, sağlık harcamaları, genel hizmet harcamaları, savunma harcamaları ve eğitim harcamaları olarak kabul edilmektedir. Fonksiyonel ayırımın fayda sağlayabilmesi için günümüz devletin çeşitli alanlardaki fonksiyonlarının bu ayırmda yer alması gerekmektedir (Nadaroğlu, 2000: 140).

1.3. Kamu Harcamalarına Yönelik Klasik ve Keynesyen Tutum

Kamu harcamalarının ekonomik düzendeki görevi, geçmişten günümüze kadar birçok şekilde yorumlanmıştır. İktisat biliminin varlığından şimdiye kadar olan süreçte, devletin ekonomik hayata müdahalede bulunması veya bulunmaması hususları sürekli tartışılmıştır. Bu bağlamda bakıldığında Klasik iktisatçıların Keynesyen iktisatçıların görüşleri ortaya çıkmaktadır.

1.3.1. Kamu Harcamaları ve Klasik Tutum

Klasik iktisatçılara göre ekonomi görünmez bir el ile kendiliğinden piyasa dengesini koruyacağını savunarak devletin ekonomik hayata müdahalesinin

olmaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Klasik iktisatçılar kamu harcamalarının artmasıyla beraber vergilerin de artışa geçeceğini ve böylece kişilerin gelirlerinde ciddi bir düşüş yaşanacağını ifade etmişlerdir. Yani kamu harcamalarının yapılmasıyla ekonomik denge bozularak kaynaklar israf edilecek ve bunun sonucunda da vergilerin yükselip tasarrufların azalacağı vurgulanmıştır. Klasik iktisatçılar kamusal harcamaları tüketim olarak gördüğünden dolayı, harcamaların milli gelirden azaltıcı bir etki ortaya çıkaracağını düşünmüşlerdir. Bu durumda da kamu harcamalarının gelir artırıcı özelliğinin yok sayıldığı görülmektedir.

Kamu harcamaları konusuna büyük önem verdiğini vurgulayan Klasik yazarların pek çoğu, kamu harcamalarını çok az incelemiş ve bazıları da kamu harcamalarını tamamen yok saymıştır. Klasiklerin kamusal harcamaları bir sorun olarak görmemesi bunun nedeni sayılmıştır (Türk, 1992: 51).

Klasik iktisatçıların savunduğu gibi ekonomi kendiliğinden dengeye gelseydi; bazı istisnalar dışında denge bozulsa bile yeniden müdahale olmaksızın düzelecek ve iktisadi buhranlar yaşanmayacaktı. Oysa 19. yüzyılın sonlarına doğru birbirini takip eden birçok buhran ortaya çıkmıştır. Şüphesiz bu buhranların en uzun süreni ve en şiddetli olanı 1929 Dünya Ekonomik Buhranıdır. Bu buhran sonucunda görülmüştür ki ekonomik dengenin işleyişi konusunda yeni bir çerçeveden bakmanın zamanı gelmiştir. Yaşanan bu gelişmelerle ekonomi tarihinde bir çığır açan Keynes'in görüşleri benimsenmeye başlamıştır.

1.3.2. Kamu Harcamaları ve Keynesyen Tutum

Keynesyen iktisatçılar Klasik iktisatçıların benimsediği gibi ekonominin her zaman tam istihdamda dengede olmayacağını, devlet müdahalesi ile eksik istihdamda da dengenin sağlanacağını savunmuşlardır. Klasiklerin aksine devletin ekonomik düzende olması gerektiğini düşünen Keynesyen iktisatçılar yaşanan piyasa dengesizliği durumunda devletin en etkili mali aracı olan kamusal harcamalarla müdahalede bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Yani Klasik iktisatçıların aksine ekonomik dengenin sağlanmasında yalnız para politikasının etkili olmayacağını ifade eden Keynesyen iktisatçılar maliye politikası araçlarını da kullanmanın önemi üzerinde durmuşlardır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte yaşanan gelişmeler sonucunda kamu harcamaları Klasik iktisatçıların düşündüğü gibi korkulu bir rüya olmadığı

anlaşılmıştır. Özellikle ekonomik dengesizliğin olduğu dönemlerde kamu harcamalarının artırılmasının veya azalmasının bazı ekonomik sorunların çözümünde bir ilaç olarak kullanılabileceği savunulmaya başlanmıştır (Nadaroğlu, 1974: 149).

1.4. Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Teorik Yaklaşımlar

Tarihsel süreç içinde kamu harcamaları sürekli olarak artmıştır. Bu artış özellikle savaş dönemlerinde daha fazla olmuş, savaş sonrası dönemlerde ise soğuk savaşın sıcak savaşa dönüşmesinin önüne geçmek için sürekli olarak savaşa yönelik harcamalar ivme kazanmıştır (Özmen, 2010: 31).

19. ve 20. Yüzyıl sonları kıyaslandığı zaman kamu harcamalarındaki büyümenin yarısının iki büyük savaş döneminde gerçekleştiği görölmektedir. Kamu harcamalarının artmasının nedeni olarak tek bir etken öne sürmek doğru değildir. Bu bağlamda kamu harcamalarındaki artışı açıklamaya çalışan çok sayıda teori ve model geliştirilmiş olup aynı zamanda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ölkeler için pek çok ampirik çalışma yapılmıştır (Durmuş, 2008: 230-231).

İktisatçılar kamu harcamalarının artışıyla ilgili 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oldukça önemli çalışmalarda bulunmuştur (Yiğit, 2013: 20). Bu çerçeveden bakıldığında yapılan çalışmalarda kamu harcamalarının uzun dönemde gelişmesini engelleyen etkenlerin neler olduğu sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamalarının artışı ile ilgili olarak; Wagner Kanunu, A. Pacock-J. Wiseman ve diğer yaklaşımlar olmak üzere üç başlık altında bir inceleme yapılmıştır.

1.4.1. Wagner Kanunu

Wagner, Avrupa ölkelerindeki kamu harcamalarının gelişimini izlemiş ve literatürde “Wagner Kanunu” olarak bilinen hipotezini ortaya çıkarmıştır (Yay, 1993: 97). Alman okulunun temsilcilerinden olan Adolph Wagner (1835-1917), milli gelirdeki artışın kamu harcamalarını da artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Wagner’a göre yüksek oranlı ekonomik gelişme, devletin kamusal faaliyetlerinde de bir artış meydana getirir ve bu durum uzun dönem analizini kapsar (Peters, 2002: 3). Dolayısıyla ekonomik faaliyetlerin artması devlet faaliyetlerini artırır ve böylece kamu harcamaları da artış gösterir.

Keynes, kamu harcamalarının artışından dolayı milli gelirden artış olduğunu yani kamu harcamalarından milli gelire doğru bir ilişkinin varlığını savunurken, Wagner ise milli gelirdeki artıştan dolayı kamu harcamalarının arttığını, yani milli gelirden kamu harcamalarına doğru bir ilişkinin varlığını savunmaktadır (Tan vd. 2010: 25). Kamu harcamalarının milli gelirden daha hızlı bir şekilde yükseldiği sonucuna ulaşan A. Wagner, bu durumun “Kamu Harcamaları Kanunu” olarak literatüre geçmesini sağlamıştır (Pehlivan, 2005: 72, Şimşek 2012: 118 ve Mutluer vd. 2010: 113).

A.Wagner’a göre devletin sanayileşme dönemine girmesi kamusal harcamanın artış nedenini oluşturmaktadır. Devlet sanayileşme sürecine girdiği zaman ülkenin alt yapısını kurmak ve gelir dağılımını sağlamak zorundadır. Sanayileşme ile birlikte gerçekleşen teknolojik gelişme, haberleşme ve ulaştırma gibi büyük ölçekli yatırımların yapılması zorunlu hale getirilmiştir (Mann, 1980: 189).

A. Wagner’in çalışmalarını test etmiş olan bazı ampirik çalışmalar mevcuttur. Bu kapsamda Williamson (1961) ve Thorn (1967) yaptıkları çalışmalarla, Wagner Kanunu’nu test etmiş ve milli gelirin artmasıyla kamu harcamalarının içindeki cari ve sosyal harcamalarının paylarının arttığını göstermişlerdir.

1.4.2. Peacock-Wiseman: Kamu Harcamalarının Sıçramalı Artış Tezi

Alan T. Peacock ve Jack Wiseman, Wagner’in yasasını sorgulamış ve kamu harcamalarının sıçramalı artış tezini ortaya koymuşlardır (Galbraith, 1967: 17). Peacock ve Wiseman İngiltere’nin 1890-1950 yıllarının kamu harcamalarını inceleyerek bazı sonuçlara ulaşmışlardır. 1961 yılında yapmış oldukları çalışmada; kamu harcamaları konusunda devletin topladığı kamu gelirleri üzerinde durmuşlardır. Savaş gibi olağanüstü zamanlarda kamu harcamalarında artış yönlü bir sıçramanın olduğunu tespit etmişlerdir. Buna göre savaş dönemlerinde sıçrama yönünde eğilim gösteren kamu harcamaları savaş döneminden sonra bir azalma eğilimi gösterse bile bu düzey eskiye oranla daha yüksek olacaktır ve sürekli yükseliş durumu içerisindedir (Mutluer vd. 2010: 134). Bu açıklamalardan dolayı literatürde sıçrama tezi şeklinde ifade edilen bir yaklaşım adını almıştır.

Savaş, sosyal, ekonomik, siyasal bunalım dönemlerinde devlet yüksek oranlı harcamalar yapmak durumunda kalır. Tüm bu harcamalarını finanse edebilmek için de vergilerin arttırılması yoluna başvurur. Normal şartlarda alınan vergiler aşırı olmayan ve vatandaşın dayanabileceği bir seviyededir. Olağanüstü zamanlardaki vergilerde artış olması durumunda, toplumun anlayışlı olması beklentisi oluşur. Sonuçta toplumun da vergi artışına olan düşünceleri değişir ve bu vergi artışını kabullenir. Ancak kamu harcamaları ve vergi artış oranları olağanüstü durumdan sonra eski seviyelerine dönmez. Bundan dolayı devlet artan vergi gelirlerini yeni amaçlar için kullanır (Mere, 2006: 42).

Peacock ve Wiseman yaklaşımında kamu harcamalarında yaşanan artışın kamu gelirlerindeki artışla ilgili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre, ekonominin gelişmesiyle elde edilen vergi gelirleri harcama düzeyini de arttırmaktadır. Yalnız bazı olağanüstü hallerde harcamaların sıçrama yaparak arttığını ileri sürmüşlerdir.

Wagner'in savunduğu kamu harcamalarının sürekli artışı uzun dönemli bir analizdir ve kısa dönemlerde meydana gelen trend değişiklikleri üzerinde durmaz. Ancak Peacock ve Wiseman kamu harcamalarında zaman içerisinde görülen trend değişikliklerini açıklamaya çalışmıştır (Edizdoğan, 2004: 54). Peacock ve Wiseman yaklaşımı kamu harcamalarının giderek merkezileştiği görüşünü kabul etmektedir (Işık ve Alagöz, 2005: 66)

1.4.3. Kamu Harcamalarının Artışıyla İlgili Diğer Yaklaşımlar

Bu konuya ilişkin görüşlerden biri Richard A. Musgrave'e aittir. Musgrave, ülke ekonomisindeki gelişmeye paralel şekilde, kamu harcamaları bileşiminin de sosyal harcamalar eğitim ve sağlık harcamaları lehine değiştiğini, böylece kamu harcamalarındaki düzeyin yükseleceğini ifade etmektedir (Cansız, 1996: 30-31).

Kamu harcamalarının artışıyla ilgili olarak farklı bir görüş ortaya koyan Henry Carter Adams, Wagner'in görüşüne katılarak 1889 yılında yapmış olduğu çalışmada kamu giderlerinin hem mutlak hem de milli gelire oranla nispi olarak artış gösterdiğini ileri sürmüştür. Adams'a göre kamu harcamaları sürekli olarak artış gösterse dahi her ülke için artış nedenleri aynı değildir. Kamu harcamalarının

artmasına neden olan sosyal ve ekonomik etkenler ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (Susam, 2015: 171).

Kamu harcamalarının artışıyla ilgili görüş sahibi olan Francesco Nitti'ye göre, harcamaların artış nedeni savaşla ilgili harcamalardır. Bu görüşün kabul edilmesi durumunda, savaşla ilgili harcamalar toplam harcamalardan çıkarıldığında, kalan harcamalarda bir artışın olması gerekir. Esasında savaşla ilgili harcamalar kamu giderlerini artırır, ancak kamu harcamalarındaki artış sadece savaşla ilgili harcamalara bağlamak doğru kabul edilmez. Nitti, bu görüşü kabul ederek kamu harcamalarının temel ve en önemli nedeni olarak savaş ve savaşla ilgili harcamaları görmüştür (Erdem vd. 2006: 46).

Siyasal karar alma mekanizması çerçevesinde, kamu harcamalarının artışını inceleyen "kamusal tercihler yaklaşımının" başlıca temsilcileri James Buchanan, Gordon Tullock, Richard E. Wagner ve Geoffery Brenonan gibi iktisatçılardır. Kamusal tercihler yaklaşımına göre, kamu harcamalarının artmasının üç temel sebebi vardır. Bunlar sırasıyla, devlet hizmetlerinde talepteki artış, devlet hizmetlerini arz edenlerin arzı arttırmak istemesi ve artan etkinsizlik olarak ifade edilmektedir (Bakırtaş, 1996: 57). Kamusal tercihler yaklaşımında, kamu harcamalarındaki gelişmeleri açıklayan çalışmaların ortak noktası, toplumsal karar alma sürecinde oluşturulan kararların, demokratik olmadığı ve bireylerin gerçek tercihlerini yansıtmadığı şeklindedir. Demokrasinin işleyiş eksikliklerine ilişkin bu modeller, oy çokluğu ilkesini sorgulamış ve zamanla bu varsayımın gerçek hayatta geçerli olmadığını ortaya koymuştur (Yay, 1993: 98). Dolayısıyla siyasi partiler, oy maksimizasyonunu sağlamak ve daha uzun süre iktidarda kalabilmek için toplumsal hizmetlere fazlaca ağırlık verirken, seçmenler de bu durumda kendi çıkarlarını düşünerek vergilerin düşürülmesini ve sosyal transfer harcamalarının arttırılmasını isteyerek kendi gelirini arttırma yönündeki talepleri kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır (Edizdoğan vd. 2012 ve Durmuş, 2008: 309).

W. W. Rostow ise, kamu harcamalarının artışını, ekonomik gelişme ve bu gelişimin sağlanmasında devletin oynadığı rolün önemi ile açıklamaktadır. Üretim seviyesinin yükseltilmesi bakımından; kamu yatırımlarının taşıdığı önem ile devletin rolünün artması kamu harcamalarının artmasına neden olabilmektedir. Geçmişten günümüzün gelişmiş devlet yapısına ulaşıncaya kadar geçen zaman içinde; devlet ülkelerin bazı kriterlerine bağlı olarak değişen büyüklüklerde

üretimde bulunmuş ve bulunmaktadır. Makro amaçlara yönelik olan bu mal ve hizmet üretimleri, kamu kaynaklarına daha çok başvurulması ve bunların gittikçe artan büyüklükler içinde zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Akdoğan, 1999: 73-74).

1.5. Kamu Harcamalarındaki Artışı Belirleyen Nedenler

Devletin görevlerinin kısıtlı olduğunu savunan anlayış, teknolojinin gelişmesi ve nüfus artışıyla birlikte zamanla değişiklik göstermiştir. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran, devlete yalnızca klasik görevler yükleyen anlayışın değişmesine etken olan en önemli faktör olmuştur. Bu kapsamda bakıldığında ise nüfusun artması ve gelişen teknoloji bazı sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlara yol açmış ve devlete sorumluluğunda olan klasik görevlere sosyal ve ekonomik görevler de eklenmiştir. Tüm bu neticeler gelişmesinde devletin faaliyet alanı genişlemiş ve bu durum kamu harcamalarının artmasına yol açmıştır.

Ülkelerin ekonomi tarihlerine bakıldığında kamu harcamaları bazı dönemlerde artan yönlü bir seyir gösterirken, bazı dönemler de ise göreceli olarak azalan yönlü bir seyir göstermiştir. Ancak kamu harcamalarının hemen hemen bütün ülkelerde rakamsal olarak bir artış eğilimi içinde olduğu gözlenmekte ve yapılmış olan analizlerde bu durumu desteklemektedir. Kamu harcamalarındaki artış oranı ülkeden ülkeye göre değişiklik göstermektedir. Yaşanan bu artışlardaki değişikliğin nedenini açıklamak için çalışmanın bu bölümünde kamu harcamalarındaki gerçek artış nedenleri ve kamu harcamalarının görünüşte artış nedenleri bu sınıflandırmada incelenecektir.

1.5.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri

Topluma sunulmuş olan mal ve hizmetin kalitesinde ya da miktarında bir artışın olmasının yanı sıra, kamu harcamalarının tutar kısmında da artış olmasına “gerçek artış” denilmektedir (Akdoğan, 1999: 64). Kamu harcamalarının artışı denildiği zaman gerçek artış kastedilmektedir. Eğer kamu harcamalarının GSMH içindeki payı bir önceki yıla göre artış göstermişse veya kişi başı kamu harcaması zaman içinde artış gösteriyorsa kamu harcamalarının gerçek artışı söz konusudur (Muter vd. 2006: 74 ve Edizdoğan vd. 2012: 66). Devlet yapmış olduğu hizmetlerde miktar ve kaliteyi arttırmak isterse, daha fazla kamu harcaması yapmak durumunda kalır ve bu da kamu harcamalarının gerçek artışını gösterir.

Kamu harcamalarının gerçek artış nedenleri ekonomik nedenler, siyasi nedenler, sosyal nedenler, teknolojik nedenler, savaş ve savunma harcamalarındaki değişiklikler olmak üzere sıralanabilir.

a) Ekonomik Nedenler

İktisadi süreçteki gelişmelerle birlikte toplumsal ihtiyaçlar değişiklik göstermiştir. Gerek bireyler, gerekse toplumlar iktisadi büyüme ve zenginleşmeyle beraber daha önceden talep etmedikleri mal ve hizmetleri talep etmeye başlamıştır (Susam, 2015: 178). Sınırsız ihtiyaçların olduğu göz önünde bulundurulduğunda, karşılanan her ihtiyaçtan sonra yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda ise kamu ihtiyaçları miktar ve nitelik olarak artış göstermektedir.

Kişi başına düşen iktisadi malların miktarında bir artış olduğundan ekonomik gelişmenin de etkisiyle hizmet genişlemesi ve yoğunlaşması kamu harcamalarını gerçek olarak arttırdığı bilinmektedir (Edizdoğan, 2004: 63). Bunların yanı sıra, ekonomik istikrarsızlıkların yaşandığı dönemlerde kamu harcamaları bu durumu düzeltecek bir araç olarak görülmektedir. Ekonomik krizin olduğu dönemlerde devlet piyasayı canlandırmak, durgunluğu kontrol etmek ve işsizlik oranını azaltmak için kamu harcamalarını artırır. Bu açıdan bakıldığında ise ekonomik olarak kamu harcamaları gerçekte artmış olur.

b) Siyasi Nedenler

Devletlerin benimsediği siyasi rejim ve anlayıştaki değişikliklere göre kamu harcamalarında da değişiklikler meydana gelmektedir. Siyasal karar alma mekanizmasındaki değişiklikler kamu harcamalarının büyüklüğünü yüksek oranda değiştirir. Siyasi parti gruplarının oylarını, seçmenlerin bireysel faydalarını baskı gruplarının çıkarlarını ve bürokrasinin bütçe olanaklarını maksimize etme çabası kamu harcamalarını artırır (İşgüzar, 2015: 146). Özellikle seçim sürecinde olan siyasi partiler iktidarda kalmak veya iktidara gelebilmek için bazı harcamalarda bulunur. Bu şekilde öncelik sırası olan ihtiyaçları karşılamak yerine daha farklı alanlarda harcama yapılması neticesinde de kamu harcamalarında gerçek artış meydana gelmektedir.

c) Sosyal Nedenler

Zaman içinde toplumların sosyal yapısında oluşan bazı değişimler ortaya çıkmış ve bu değişimler sonucunda kamu harcamalarında artış meydana gelmiştir. Devlet, toplumun refah düzeyini arttırmak ve bireylerin verimliliklerine katkı sağlamak amacıyla bir takım harcamalarda bulunmaktadır. Örneğin yaşlılar için yapılan yardımlar, eğitim alanındaki harcamalar, devletin bireylere sunduğu sağlık hizmetleri, yaşlı ve kimsesizlere aylık bağlanması kamu harcamalarının artmasına sebep olur (Orhaner, 2000: 97-98). Toplumun hayat standartlarının yükselmesiyle, hizmet beklentisinde miktar ve kalite oranının artması da kamu harcamalarının artmasına sebep olur. Aynı zamanda nüfus oranındaki artıştan dolayı şehir hizmetleri artar ve bu durumda da kamu harcamalarını arttırır.

d) Teknolojik Nedenler

Teknolojik gelişmeler ve kamuoyunda oluşan baskı devletin faaliyetlerini genişletmesine neden olurken, kamu harcamalarını da arttırmaktadır. Örnek verilecek olursa; hava ulaşımı hizmetlerinden her şehrin yararlanmak istemesi, uçak alımı, havaalanı yapımı gibi harcamalara neden olurken, gelişen teknoloji sayesinde araba üretiminin yaygınlaşması ve devletin oluşma ihtimali olan kazaları önleyebilmek için yapacağı yeni yollar da kamu harcamalarını arttıracaktır (Nadaroğlu, 2000: 150-151). Dolayısıyla teknoloji alanındaki gelişmeler, devletlerin yeni alanlara girmesini ve kamu harcamaları yapmasını ortaya çıkarmaktadır. Teknolojik ilerlemenin olması kıt kaynakların daha etkin bir şekilde kontrol edilmesini ve üretim kapasitesinin arttırılmasını sağlamaktadır. Bu yüzden teknoloji alanındaki gelişmeler, devletin yaptığı faaliyetlerde ve harcamalarda büyük ölçüde artış meydana getirmektedir.

Gelişmiş ülkelerde teknoloji alanındaki genişlemenin arkasında eğitilmiş, nitelikli işgücü vardır. Teknolojik gelişme ve nitelikli işgücü bu açıdan birbirinin tamamlayıcı olarak görülmektedir. Bu durum verimlilik, ekonomik büyüme ve ülkelerin kendi aralarındaki kazanç dağılımını belirlemektedir (Söylemez, 2004: 63).

e) Savaş ve Savunma Harcamaları

Savaş ve savunma harcamaları, kamu harcamalarının en önemli artış nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Stratejik açıdan kritik olan bölgelerde yer

alan ülkelerin yaptığı savunma harcamaları azımsanmayacak miktardadır (Mutluer vd. 2010: 132). Peacock ve Wiseman'ın sıçrama tezine göre savaşın olduğu dönemlerde kamu harcamaları basamak şeklinde artış göstermektedir. Savaş dönemlerinde kamu harcamalarında meydana gelen artışın büyük bölümünü savunma harcamaları oluşturmaktadır.

Ülkelerin jeopolitik konumundan dolayı alacakları savunma önlemleri, kamu harcamalarının artmasına sebebiyet vermektedir. Savaş tehlikesine maruz kalan ülkeler, savunma amacıyla bütçelerinin %50'sine yakın kısmını bu amaçla kullanmakta olup, bu sebeplerden dolayı yapılan harcamalar kamu harcamalarını gerçek olarak artırmaktadır (Pehlivan, 2007). Günümüzde ise herhangi bir savaş ortamı olmamasına rağmen ülkeler, kendilerini savaşa karşı hazır bulundurmak için harcamalar yapmaktadır. Savaş alanında kullanılacak teknolojiyi yenileyerek askeri alanda kendine güvence sağlayan ülkelerin yaptığı bu harcamalar da kamu harcamalarını gerçekte arttırmaktadır.

1.5.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu hizmetlerinin miktarında ve niteliğinde bir değişme olmaksızın kamu harcamalarında çeşitli nedenlerle bir artışın söz konusu olması durumunda ise kamu harcamalarının görünüşte artışından bahsedilmektedir (Özbilen, 2010: 147). Yani kamu harcamalarının görünüşte artışından kastedilen; devletin topluma sunmuş olduğu mal ve hizmetlerde ya da toplumun ihtiyaçlarında önemli bir farklılık olmamasına rağmen, kamu harcamalarındaki rakamsal artıştır.

Kamu harcamalarının görünüşte artış nedenleri; ulusal paranın değerinin düşmesi, bütçe uygulamalarındaki değişiklik, nüfusun ve ülke yüz ölçümünün artması olarak sayılmaktadır.

a) Ulusal Paranın Değerinin Düşmesi

Bir ülkede paranın satın alma gücünde meydana gelen azalışlar, kamu harcamalarının görünüşte artmasının önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Daha önceden belirli bir miktar para ile karşılanan kamu hizmetlerinin, hizmetlerin kalite veya miktarlarında herhangi bir değişme olmadığı halde daha yüksek paralar ödenerek gerçekleştirilmesi durumu, paranın değerinde düşüş olduğunu gösterir. Böyle bir durumda ise kamu borçlarının görünüşte artması gerçekleşir. Paranın sürekli ve önemli bir ölçüde satın alma gücünden kaybetmesi ekonominin

enflasyon içinde olduğunu gösterir. Kamu harcamalarındaki artış fiyat hareketlerinden arındırıldığı zaman kişi başına düşen mal ve hizmet miktarında bir artış meydana gelmiyorsa bu artışlar görünüşte artışlardır (Arslan, 2005: 36).

Topluma sunulan kamu mal ve hizmetlerinde bir değişiklik olmaması için ulusal paranın değeri düşüş gösterse de devlet, bu düşen değer kadar harcama yapacaktır. Bu durumun sonucu olarak da kamu harcama rakamlarında nominal olarak bir artış görülmesi görünüşte artışa neden olmaktadır.

b) Bütçe Uygulamalarındaki Değişiklik

Kamu harcamalarını görünüşte artıran nedenlerden biri de bütçedeki yöntemlerin değişikliğe uğramasından kaynaklanmaktadır. Bütçede Safi Usulden Gayrisafi Usule geçilmesi kamu harcamalarını görünüşte artırmaktadır. Eskiden, Safi Usul adı verilen ve kurumların elde ettiği gelirlerden giderleri düşmek suretiyle bütçeye kalan net değer yazılırken, daha sonra bütçeye tüm gelir ve giderlerin birbirine mahsup edilmeksizin yazıldığı Gayrisafi Usule geçilmesi ile kamu harcama rakamları artmıştır (Taraktaş, 2012: 93).

Safi Usulde harcamaların toplamı bütçe içinde detaylı olarak görülmezken, günümüzde kabul gören Gayrisafi Usulde ise yapılan kamu harcamalarının bütçede ayrıntılı bir şekilde görülür olması harcamaların görünüşte artması durumunu ortaya çıkarmıştır.

c) Nüfusun ve Ülke Yüzölçümünün Artması

Ülke yüz ölçümünün artması; kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesinde bir artış olmamasına rağmen, sunulan hizmetler dolayısıyla katlanılan giderlerin artmasına neden olur (Brownlee ve Allen, 1960: 25). Ülke yüz ölçümünün artmasıyla kişi başına harcamalarda bir değişiklik olmadan toplam harcamalarda artış meydana gelebilir. Yüz ölçümünün artmasıyla nüfus artışı da olacağından dolayı kamu harcamaları görünüşte artacaktır. Ancak buradaki nüfus artışı kişi başına harcama miktarını arttırırsa, bu durumda kamu harcamaları görünüşte değil gerçek olarak artmış sayılır.

Kamu harcamalarının artışında nüfus artışına bağlı olarak; sağlık, eğitim, konut vb. konulardaki harcamalar kamu harcamalarının artmasında etkili olmuştur. Başka bir ifade ile nüfus artışı; devletin sağladığı hizmete olan talebin

gittikçe artmasına yol açmış, hizmetin kalite ve standardında herhangi bir artma söz konusu olmasa dahi kamu harcamalarının yükselen bir seyir göstermesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Akdoğan, 1999: 76).

1.6. Dış Borçlanmanın Tanımı ve Önemi

Dış borçlanma, bir devletin yada devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali veya reel gelir sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte ülke içinde yerleşik bulunan kişi ve kuruluşların ülke dışındaki kuruluşlardan dış kredi sağlaması da dış borçlanma olarak adlandırılmaktadır (Evgin, 1996: 1). Bununla birlikte Hazine Müsteşarlığı tarafından kabul edilen ve DB (Dünya Bankası, IMF (Uluslararası Para Fonu), OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ve BIS (Uluslararası Mutabakatlar Bankası tarafından standart hale getirilen tanıma göre de, bir ülkenin belirli bir zaman diliminde gayri safi dış borçları, o ülkede yerleşik olmayan kişilerden belli sözleşme karşılığı alınan kısa, orta ve uzun vadeli yükümlülüklerden ibarettir (Bal, 2001: 14).

Dış borçlanma ile ekonomide yer alan kaynaklara yeni kaynaklar ilave edilmesi ve döviz cinsinden yeni ödeme imkanları yaratılması söz konusudur. Bu nedenle dış borcun alındığı dönemde ülkenin toplam harcamaları ve yatırım kapasitesi artmaktadır. Fakat faiz ve anapara ödemeleri yapıldığı andan itibaren de ülkeden kaynak çıkışı söz konusudur (Karluk, 2007: 157).

Dış borçlanmaya ülkeler pek çok amaçla başvurabilmektedir. Bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir: Bütçe açıkları ve dış açıkların giderilmesi, savunma harcamalarındaki veya olağanüstü harcamalardaki (savaş, deprem vs.) artışlar, yatırımları karşılayacak yurtiçi tasarruf düzeyinin düşük olması, vadesi gelen ve ödenemeyen borçlar, milli gelirin ve gelir dağılımının iyileştirilmesidir (Sarı 2004, Adıyaman 2006, Bilginoğlu ve Aysu 2008, Bölükbaş 2012),

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanmaya sıklıkla başvurması, 1980 sonrası dönemde dış borçlanmanın kamu gelirleri içerisinde büyük bir paya sahip olmasını kolaylaştırmıştır. Bu nedenle kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki de bu anlamda önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tez çalışması ile de kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkinin Türkiye ekonomisi açısından ele alınması amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda daha önce yer verilen kamu harcamalarının teorik çerçevesinde olduğu gibi burada da dış borçlanmanın teorik çerçevesine yer verilmiş ve dış borçlanmanın türleri ve göstergeleri gibi konulara yer verilmiştir.

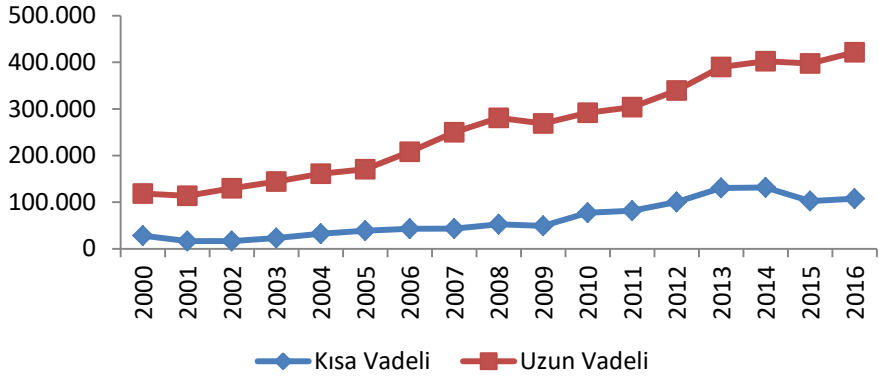
1.7. Dış Borçlanmanın Sınıflandırılması

Dış borçlanma çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Literatüre göre, vadelerine göre dış borçlanma, alacaklılarına göre dış borçlanma, borçlularına göre dış borçlanma, kullanım biçimlerine göre dış borçlanma şeklinde bir ayrıma rastlanılmaktadır. Çalışmanın bu kısmında bunlara yer verilmiştir.

1.7.1. Vadelerine Göre Dış Borçlanma

Dış borçlanma, ülkelerin ihtiyacı olan finansmanın sürelerine bağlı olarak ve geri ödeme sürelerine göre farklılık göstermektedir. Vadelerine göre dış borçlanma sınıflandırılmasında genel kabul gören süreler, kısa vadeli, orta vadeli ve uzun vadeli borçlanmalardır (Çiçek, 2005: 18).

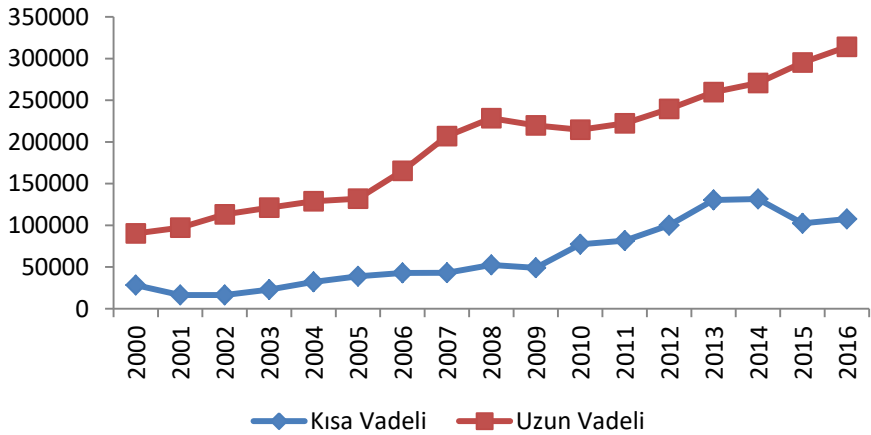
Kısa vadeli borçlanma, vadesi bir yıl veya bir yıldan daha az süreyi kapsayan borçlanma olarak bilinmekte ve ülkelerin kısa vadeli ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmaktadır. Orta vadeli borçlanma ise vadeleri bir ile beş yıl arasında değişen daha geniş bir dönemde ödenmek üzere edinilen borçlanma olarak tanımlanmaktadır. Son olarak uzun vadeli borçlanma ise beş yıldan fazla süreli olan ve daha çok sermaye hareketleri içerisinde değerlendirilen borçlanma türüdür. Orta ve uzun vadeli borçlanma genellikle orta-uzun vadeli borçlar olarak da değerlendirilmektedir. Aşağıda yer alan şekil 2000-2016 döneminde Türkiye'nin kısa ve uzun vadeli brüt dış borç stokunu borçluya göre göstermektedir.

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle derlenmiştir.

Şekil 1.3. Vadelerine Göre Dış Borçlanma (Borçluya Göre) (milyon \$)

Şekil 1.3’de borçluya göre dış borçların kısa vadeli ve uzun vadeli türleri verilmiştir. Şekilden anlaşıldığı üzere 2000 yılından günümüze kadar uzun vadeli borçlanmalar kısa vadeli borçlanmalara oranla hep daha fazladır. Aynı şekilde kısa vadeli ve uzun vadeli borçların alacaklıya göre sıralanmasına da bakılabilir, bunun için de aşağıda yer alan şekil oluşturulmuştur.

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle derlenmiştir.

Şekil 1.4. Vadelerine Göre Dış Borçlanma (Alacaklıya Göre) (milyon \$)

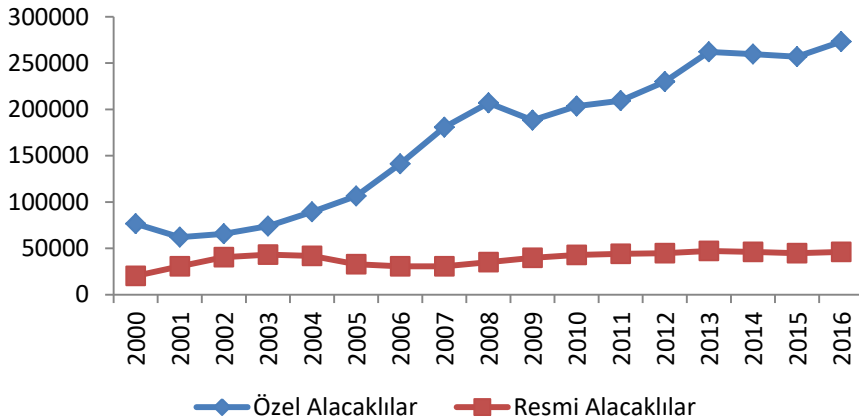
Alacaklıya göre yapılan dış borçlanma sınıflandırmasında da yine kısa vadeli ve uzun vadeli dış borçlanmaya bakıldığında uzun vadeli borçlanmanın kısa vadeli borçlanmadan daha yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir.

1.7.2. Alacaklılarına Göre Dış Borçlanma

Alacaklılarına göre dış borçlanmada ise borçlanmanın alacaklısına göre bir ayırım yapılmakta ve borçlanma türü resmi kaynaklardan yapılan dış borçlanma ve özel kaynaklardan yapılan dış borçlanma olarak sınıflandırılmaktadır.

Kozalı (2007: 12)'ya göre resmi kaynaklardan yapılan dış borçlanma iki yanlı ve çok yanlı krediler olarak sınıflandırılmaktadır. İki yanlı kredilerde iki ülke söz konusudur ve bu ülkelerden biri yardım yapan diğeri yardım alan ülke konumundadır. Çok yanlı krediler ise ülkelerin çeşitli uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlardan (Dünya Bankası, IMF gibi) sağlanan krediler olarak bilinmektedir.

Özel kaynaklardan yapılan borçlanma türünde ise ülke içinde yerleşik kişi ya da kurumların herhangi bir kuruluştan değil de özel kurumlardan, özel kişilerden sağladığı krediler söz konusudur. Özellikle son dönemlerde popülerlik kazanan bu borçlanma şekli alacaklılarına göre dış borçlanmada önemli bir role sahiptir.

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle derlenmiştir.

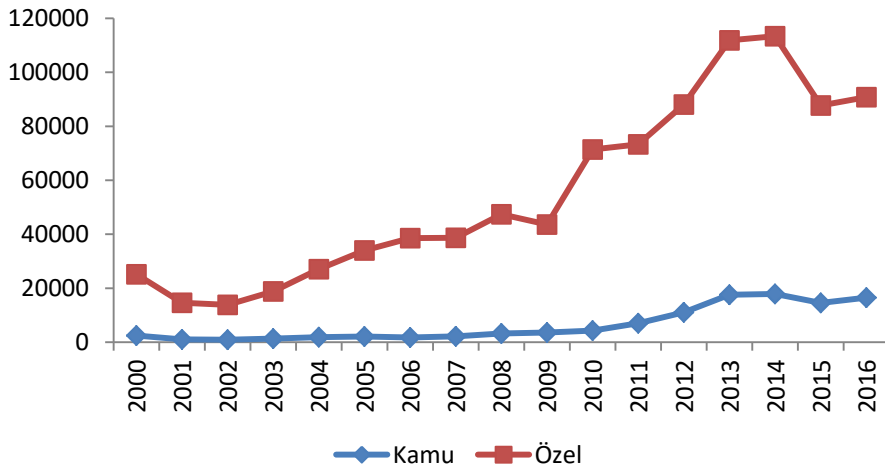
Şekil 1.5. Alacaklılarına Göre Dış Borçlanma (milyon \$)

Yukarıdaki şekilde de kısa ve uzun vadeli toplam dış borçların alacaklılara göre dağılımı görülmektedir. Şekilden görüldüğü gibi özel alacaklılar resmi alacaklılara göre daha fazladır. Özellikle 2009 yılının ardından özel alacaklıların sayısında önemli artışlar meydana gelmiştir.

1.7.3. Borçlarına Göre Dış Borçlanma

Dış borçlanma, alacaklılarına göre sınıflandırıldığı gibi borçlarına göre de sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma türünde de karşımıza kamu borçları ve özel borçlar gibi dış borçlanma türleri çıkmaktadır.

Kamu borçları, bir devletin ya da devlete bağlı kamu kurum veya kuruluşların yapmış olduğu anlaşmalar sonucu edinilen borçlar olarak tanımlanmaktadır. Özel borçlar ise borcu alan ülkede yer alan özel sektörün yaptığı anlaşmalar neticesinde elde edilen borçlardır. Ancak bu ayırım şeklinde kamu ve özel kesimin yaptıkları borçlanma dış borç miktarını tam olarak gösterememektedir. Çünkü kamu kesimi tarafından yapılan anlaşmalar sonucu alınan borçların bir kısmı özel sektör tarafından bir kısmı da kamu sektörü tarafından kullanılabilir (Görgün'den aktaran Demir, 1988: 223).

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle derlenmiştir.

Şekil 1.6. Borçlarına Göre Dış Borçlanma (milyon \$)

Bu şekilden de görüldüğü üzere borçlularına göre dış borçlanmada özel borçların payı kamu borçlarından daha büyüktür. Nitekim 2000-2016 dönemi verileri bize bu sonucu göstermektedir. Yine özellikle 2009 sonrası dönemde özel borçların hızlı bir şekilde arttığı dikkat çekmektedir.

1.7.4. Kullanım Biçimlerine Göre Dış Borçlanma

Dış borçlanma son olarak kullanım biçimlerine göre de çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Burada da alınan dış borcun hangi kaynaklarda değerlendirildiği ve ne amaçlarla kullanıldığının rolü önem kazanmaktadır.

Literatürde kullanım biçimlerine göre dış borçlar, proje ve program kredileri, serbest ve bağlı krediler, borç erteleme ve röfinansman kredileri, dış yardım konsorsiyumu ve bankalar konsorsiyumu, mali yardım, gıda yardımı ve teknik yardım kredileri, ticari krediler, ihracat kredileri, savunma kredileri ve teknik krediler olmak üzere çeşitli şekillerde sıralanmaktadır (Susam 2015, Pehlivan, 2007 ve Kozalı 2007).

Dış borçlanma ile ilgili yapılan bu sınıflandırmanın ardından bir ülkenin dış borçlanması hakkında bilgi veren ve borçluluk düzeyinin tespitinde kullanılan dış borçlanma göstergelerine geçilebilir.

1.8. Dış Borçlanmanın Göstergeleri

Bir ülkenin dış borçluluğunu ölçmek üzere pek çok göstergeden yararlanılmaktadır. Çalışmanın bu kısmında bu dış borçlanma göstergelerine yer verilmiş ve bu göstergeler ışığında Türkiye ekonomisinin dış borç durumu incelenmek istenmiştir. Bu bağlamda burada Toplam Dış Stoku/GSMH, Toplam Dış Borç Stoku/İhracat, Dış Borç Servisi/İhracat, Dış Borç Faiz Ödemeleri/İhracat ve diğer dış borçlanma göstergelerine bakılmıştır.

1.8.1. Toplam Dış Borç Stoku/GSMH

Bu gösterge, bir ülkenin uzun vadede toplam dış borç ödeme gücünü gösteren temel değişkenlerden biridir. Bir ülkenin ekonomik gücünü gösteren temel değişken GSMH olduğuna göre toplam dış borç stokunun GSMH'ya bölünerek elde edilen değer de temel bir rasyo olarak görülmesi doğaldır (Yavuz ve Çiçek, 2006: 102)

Ülkelerin dış borçluluk durumunun incelenmesinde en sık kullanılan göstergelerden biri olan Toplam Dış Borç Stoku/GSMH ne kadar büyükse ülkenin borç yükü ve dışarıya bağımlılığı da o kadar büyümektedir. Dış borçlanmadaki meydana gelen yıllık artış, GSMH'daki yıllık artışı geçiyorsa bu rasyonun da artması beklenmektedir (Kocaoğlu, 2005: 73).

Bu rasyo genellikle bir ülkenin kendi değerliliğinin ölçülmesinde kullanılacağı gibi aynı zamanda risk ve borç yükü analizleri yaparken de kullanılmaktadır. Dünya Bankası ve IMF'ye göre eğer bir ülkenin toplam dış borç stoku/GSMH oranı %30-50 arasında değişiyor ise bu ülke orta düzeyde borçlu, %50'yi aşarsa da çok borçlu ülke olarak kabul edilmektedir (Çiçek, 2005: 68).

1.8.2. Toplam Dış Borç Stoku/İhracat

Bir diğer dış borçlanma rasyosu toplam dış borç /ihracat oranıdır. Bu rasyoya göre de bir ülkenin borç seviyesi ve borcunu ödeme kapasitesi ihracat gelirlerinin dış borç stokuna etkisi ele alınarak incelenir.

Bir ülke dış borç ödemesi yaparken yabancı para ile ödeme yapma zorunluluğuna sahiptir. Bu nedenle ülkeye yabancı para girişini sağlayan önemli unsurlardan biri olan ihracatın değeri ile dış borcun ödeme gücü arasındaki bağ kaçınılmaz görülmektedir (Yavuz ve Çiçek, 2006: 104). Literatürde genel kabul gören oranlar doğrultusunda bakıldığında bir ülkenin toplam dış borç /ihracat oranının %165-275 olması halinde o ülke orta düzeyde borçlu, %275'i aşması halinde ise o ülke çok borçlu olarak kabul edilmektedir. Borcun aşırı seviyelerde olduğu ülkelerde ise bu oranın %275-300 olduğuna rastlanılmaktadır (Sarı 2004, Çiçek 2005, Yavuz ve Çiçek 2006).

1.8.3. Toplam Dış Borç Servisi/İhracat

Bu göstergeye göre de bir ülkenin yıllık ihracat gelirlerinin ne kadarının borç servisi için kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu nedenle oranın yüksekliği borç servisi baskısının ağırlaşmasına işaret eder. Genelde kısa ve orta vadeli değerlendirmeler için kullanılan bu göstergenin iyi bir gösterge olduğu düşünülmektedir (Özbek, 2007: 53).

Dünya bankasının hesaplamalarına göre bu oranın %18-30 oranında değişmesi halinde o ülke orta düzeyde borçlu, toplam dış borç servisi/ihracat oranı

%30'dan fazla gerçekleşiyorsa da bu ülke çok borçlu ülke olarak adlandırılmaktadır (Çiçek 2005, Kocaoğlu 2005 ve Bölükbaş 2012).

1.8.4. Dış Borç Faiz Servisi/İhracat

Dış borç faiz ödemelerinin ihracata bölünmesiyle elde edilecek olan bu oran daha çok dış borçlanmanın maliyetini ölçmede kullanılır. Bu oranın %12-20 aralığında seyretmesi o ülkeyi orta düzeyde borçlu ülke konumunda gösterirken, oranın %20'nin üzerinde olması halinde ülke çok borçlu ülke konumuna gelecektir (Sarı, 2004: 10).

Bu oran hesaplanırken faiz servisi oranının, ihracat oranından yüksek çıkması ekonomik bir başarısızlık olarak görülebilir. Çünkü bu durum o ülkede borcun borçla kapatıldığını gösterir ki bu da isteyen bir durumdur (Kır, 2008: 17).

Tüm bu dış borçlanma göstergelerinden yola çıkarak bir ülkenin çok borçluluğuna karar verilebilir. Evgin (1996: 24)'e göre, Dünya Bankası ve IMF tarafından kabul edilen kritere göre dört borç göstergesinden üçünün belli bir seviyeyi aşması durumunda o ülkenin çok borçlu olduğundan bahsedilebilir. Bu anlamda kabul edilen borç göstergeleri şu şekildedir;

1. Toplam Dış Borç Stoku/GSMH
2. Toplam Dış Borç Stoku/İhracat
3. Toplam Dış Borç Servisi/İhracat
4. Dış Borç Faiz Servisi/İhracat

Bu oranlardan toplam dış borç stoku/GSMH'nın %50'yi aşması halinde, toplam dış borç/ihracatın %275'i aşması halinde, toplam dış borç servisi/ihracatın %30'u aşması halinde, dış borç faiz servisi/ihracatın ise %20'yi aşması halinde o ülke çok borçlu sayılmaktadır.

Bu göstergelerin Türkiye'deki durumunu tarihsel açıdan incelemek üzere aşağıdaki çizelge oluşturulmuştur.

Çizelge 1.3. Yıllar İtibariyle Dış Borçlanma Göstergeleri (%)

	Toplam Dış Borç Stoku/GSMH	Toplam Dış Borç Stoku/İhracat	Toplam Dış Borç Servisi/İhracat	Dış Borç Faiz Servisi/İhracat
1980	22,5	541,3	6,2	2,1
1986	40,3	463,5	62,3	14,7
1990	32,2	378,3	56,3	25,2
1995	44,0	350,4	40,2	10,8
2000	44,7	427,74	71,4	20,5
2005	35,3	251,2	47	10,3
2010	39,4	254,1	45,8	6,9

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2016) ve www.ekodialog.com (2016) verileriyle derlenmiştir.

Çizelgedeki göstergelerden toplam dış borç stoku/GSMH ve dış borç faiz servisi/ihracat verilerine bakıldığında Türkiye'nin çok borçlu ülke konumunda olduğu söylenememektedir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi bu göstergelerin sırasıyla %50'yi ve %20'yi aşması halinde ülke çok borçlu olarak adlandırılmaktadır. 1980-2010 dönemi verilerine bakıldığında toplam dış borç stokunun GSMH'ye oranının %50'yi aşmadığı görülmektedir. Dış borç faiz servisi/ihracatın ise 1990 ve 2000 yıllarında küçük bir oranla %20'yi aştığı izlenmektedir. Ancak toplam dış borç stokunun ve dış borç servisinin ihracata oranlarına bakıldığında ülke 1980'den neredeyse günümüze kadar çok borçlu ülke konumunda yer almaktadır. Çünkü toplam dış borç stoku/ihracat oranları %275 olan kritik seviyeleri aşarak %540'lara kadar yükselmiş, sadece 2005 sonrası dönemde normal seviyelere gelmiştir. Toplam dış borç servisinin ihracata oranı da yine kritik seviye olan %30u 1986 yılından bu yana aşmış gözükmektedir. Bu durumun ülkenin ihracat performansı ile ilişkili olduğu da göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli konudur.

1.8.5. Diğer Dış Borçlanma Göstergeleri

Dış borçlanma göstergeleri genel olarak yukarıda bahsedildiği gibi sıralanmaktadır. Ancak bunların dışında uluslararası rezervler/dış borç stoku, cari işlemler açığı/GSMH, faiz/GSMH rasyosu, toplam dış borç servisi/döviz gelirleri şeklinde dış borçlanma göstergelerine de rastlanılmaktadır. Ancak bu çalışmanın

asıl konusu dış borçlanma olmadığından diğer göstergelere oranla daha az önemli olan bu göstergelere ve içeriğine değinilmemiştir.

1.9. Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisi: Genel Bir Değerlendirme

Kamu harcamaları ve dış borçlanmaya ait genel bilgilendirmeden sonra bu iki önemli makro değişken arasındaki ilişkiye bu kısımda yer verilmiştir. Aynı zamanda tezin konusunu oluşturan kamu harcamalar ve dış borçlanma ilişkisi hem üzerinde sıklıkla çalışılan hem de teorik olarak tartışılan temel iktisadi konulardan biridir.

Bilindiği üzere devletler kamu harcamaları yapar ve kamu harcamaları yapınca bu harcamaları karşılayacak bir gelir elde etmek durumundadırlar. Yapılan kamu harcamaları genel itibariyle kamu gelirleri ile karşılanmaktadır. Kamu gelirlerini oluşturan unsurlara bakıldığında ise ilk etapta karşımıza vergiler, vergi benzeri gelirler, özelleştirmeler, parafiskal gelirler ve borçlanmalar çıkmaktadır. Bu nedenle iç borçlanma ya da dış borçlanma şeklinde yapılan borçlanma unsuru kamu harcamalarını karşılayan unsurların başında gelmektedir.

Genellikle gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanmaya başvurdukları bilinmektedir. Bunun altında yatan nedenler ise ülke içinde tasarrufların yetersiz olması, sanayileşme ve finansal kaynağın az olması, sanayi üretiminin ara malı ithalatına dayalı olması, iç ve dış açıklar, döviz rezervinde yaşanan sıkıntılar ve yeniden borçlanma ihtiyaçları olarak sıralanmaktadır (Lessard, 1986).

İlerleyen kısımlarda yer verilen literatür taramasına bakıldığında da kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar genel itibariyle kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Teorik olarak da beklentiyi karşılayan bu sonuçlar bu çalışmanın da beklenen sonuçları arasındadır. Çünkü kamu harcamalarında meydana gelen artışın karşılanamaması halinde yani yeterli kamu geliri elde edilmemesi durumunda ülkeler dış borçlanmaya başvurarak ortaya çıkan açığı kapatmaya çalışmaktadır. Bu nedenle kamu harcamalarındaki artışın dış borçlanmadaki artışla sonuçlanması da olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında Türkiye’de kamu harcamaları ve dış borçlanmaya ait gelişmeler, bu iki değişkenin ilişkisine yönelik ampirik literatür ve konuyla ilgili ekonometrik analize yer verilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE DIŞ BORÇLANMA İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın birinci bölümü olan bundan önceki bölümde kamu harcamaları ve dış borçlanmanın kavramsal çerçevesine değinilmiş ve bu bağlamda kamu harcamaları ve dış borçlanmanın tanımına yer verilmiş, sınıflandırılması yapılmış ve çeşitli teorik bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ikinci ve son bölümünü oluşturan bu bölümde ise ilk olarak kamu harcamaları ve dış borçlanmanın tarihsel gelişimi aktarılmış, ardından kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisine yönelik yapılan ampirik çalışmalar literatür taraması şeklinde sunulmuş, son olarak da değişkenler arasındaki ilişki 2002 sonrası dönemde Türkiye ekonomisi için ekonometrik olarak analiz edilmiştir.

Ayrıca bu bölümde ekonometrik analizden elde edilen bulgular teorik bilgiler ışığında yorumlanarak çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

2.1. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanmaların Tarihsel Gelişimi

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de kamu harcamaları ve dış borçlanmanın tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmanın ampirik analizine geçmeden önce bu iki değişkenin yıllar itibariyle gelişimi ve birbirleriyle etkileşimi önemli görülmektedir.

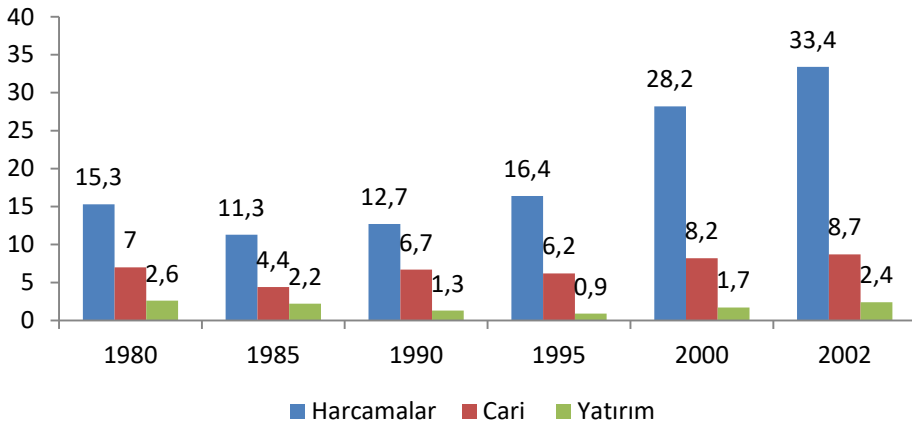
Bu çalışma 2002 sonrası dönemi kapsamaktadır. Bu nedenle tarihsel gelişime yer verilirken 2002 öncesi ve sonrası dönemler şeklinde bir ayrıma gidilmiş ve tarihsel gelişim bu husus dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çalışma için 2002 sonrası dönemin seçilme nedeni ise 2002 Kasım’dan itibaren Ak Parti iktidarı dönemindeki kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisini daha yakından ele alarak bir dönem incelemesi gerçekleştirmektir.

2.1.1. Türkiye’de 1980-2002 Döneminde Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma

Türkiye’de 1980 sonrası dönem, kamu mali yönetimi açısından önemli darboğazların yaşandığı, uluslararası kurum ve kuruluşlar başta olmak üzere (IMF gibi), dış ekonomik gelişmelerden daha fazla etkilenildiği, içsel politikaların yerini dışsal politikaların aldığı bir dönem özelliği taşımaktadır. Bu yıllarda girilen her

ekonomik krizin ardından IMF politikalarının istikrar tedbirleri yürürlüğe konulmuş ancak bunlarla başarı sağlanamamış ve kolay yoldan günü kurtarmaya dayalı politikalar izlenmeye başlanmıştır (Derdiyok, 2001: 1). Haliyle bu durum Türkiye’de uygulanan politikalara da yansyarak kamu harcamaları ve dış borçlanmanın bu yönde şekillenmesine yol açmıştır.

Türkiye’de kamu harcamalarının ulaştığı düzeyi incelemek için konsolide bütçe harcamalarına bakılabilir. Bilindiği üzere konsolide bütçe harcamaları, genel devlet içinde yer alan merkezi devlet kuruluşları ile katma bütçeli kuruluşların harcamalarını içermektedir. Bununla birlikte kamu harcamaları sadece konsolide bütçe harcamalarından ibaret de değildir. Çünkü kamu hizmeti gören tüm kurumların harcamaları kamu harcaması niteliğindedir. Bu kurumların bütçeleri çoğu zaman konsolide bütçe dışında idare edilir ve bu nedenle kamu harcamalarının ciddi ve net ölçüde hacminin sınırlarının belirlenmesi zorlaşır. Ancak genel bir hüküm vermesi açısından konsolide bütçe harcamalarının gelişimini izlemek harcamaların ne yönde ve hangi hacimde gelişme gösterdiğini bilmek açısından önemlidir (Özbaran, 2004: 116). Bu bağlamda aşağıda yer alan şekil 1980 sonrası dönemde konsolide bütçe dengesi/GSYH’yi harcamalar açısından göstermektedir.

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2005) verileriyle derlenmiştir.

Şekil 2.1. 1980-2002 Döneminde Konsolide Bütçe Dengesi/GSYİH (%)²

² Şekilde harcamalar başlığı altında sadece cari ve yatırım harcamalarına yer verilmiştir. Transfer harcamaları ve diğer harcamalar için bkz. Kalkınma Bakanlığı (2005).

1980'den itibaren yapılan kamu harcamalarına bakıldığında cari harcamaların payının yatırım harcamalarından fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 1980-2002 döneminde kamu harcamalarında genel bir artıştan bahsedilebilir. 1980 yılında %15,3 olan harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı 1985 yılında %11,3'lere kadar gerilemiş 1990'lı yıllara gelince yeniden ivme kazanarak 1991 yılında %15,4'lere 1997 yılında ise %20'lere kadar yükselmiştir. Aynı şekilde cari harcamalar da 1980'li yıllarda %4-7 seviyelerinde iken 1991 yılından itibaren %7'lerin altına neredeyse düşmemiş 2000'li yıllara geldiğinde hep %8'in üzerinde seyretmiştir. Ancak konsolide bütçe harcamaları içinde yatırım harcamalarının payı ise hep %1-2'ler seviyesinde kalmıştır. 1980-1987 yılında %2'lerde olan yatırım harcamaları 1988'den itibaren %1 seviyelerine gerilemiş hatta 1995 yılında %0,9 oranında gerçekleşmiştir. 2001 yılına geldiğinde ise tekrardan %2 seviyelerine yükselmiştir. Aşağıda yer alan çizelge de söz konusu dönemde kamu harcamalarını yıllar bazında göstermektedir.

Çizelge 2.1. 1980-2002 Döneminde Konsolide Bütçe Dengesi/GSYİH (%)³

	Harcamalar	Cari	Yatırım		Harcamalar	Cari	Yatırım
1980	15,3	7,0	2,6	1992	15,1	8,5	1,3
1981	14,3	6,0	2,9	1993	18,2	8,3	1,4
1982	11,4	5,1	2,4	1994	17,3	7,1	1,0
1983	14,0	5,7	2,5	1995	16,4	6,2	0,9
1984	12,8	5,0	2,3	1996	19,8	6,5	1,2
1985	11,3	4,4	2,2	1997	20,6	7,2	1,5
1986	11,9	4,4	2,4	1998	22,2	7,4	1,4
1987	12,6	4,8	2,0	1999	26,9	8,8	1,5
1988	12,1	4,5	1,6	2000	28,2	8,2	1,7
1989	12,5	5,8	1,3	2001	33,8	8,5	2,0
1990	12,7	6,7	1,3	2002	33,4	8,7	2,4
1991	15,4	7,8	1,4				

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2005) verileriyle derlenmiştir.

Türkiye'nin borçlanma dinamiklerine bakıldığında ise 1980'lerde başlayan dış açılma hareketleri sonucunda dış borçlanma konusunda önemli bir hız kazanıldığı görülmektedir. Özellikle 1990'lı yıllara gelindiğinde yeni aktörlerin bu sürece dahil olmasıyla iç ve dış borçlanmada hareketlilikler görüldüğü söylenebilir (Karagöz, 207: 101).

³ Çizelgede harcamalar başlığı altında sadece cari ve yatırım harcamalarına yer verilmiştir. Transfer harcamaları ve diğer harcamalar için bkz. Kalkınma Bakanlığı (2005).

1980 yılı dış borç stokuna bakıldığında 15,7 milyar dolar düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu dönemden sonra dış borçların vade yapısında kısalmalar meydana gelmiştir. Özellikle 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik önlemler neticesinde izlenen temel ekonomi programları terk edilerek fiyat istikrarının iyileştirilmesi, döviz darboğazından kurtulunması ve dış borç tıkanıklığının giderilmesi adına pek çok önlemler alınmıştır. ancak bu önlemlere rağmen dış ticaretteki dengesizlikler ortadan kaldırılamamış ve dış borç yükünde önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin ardından özellikle 1983'den sonra dış borç yükü yeniden artmış ve 1984'de artış hızı %20'lere kadar çıkmıştır (Adıyaman, 2006: 27-28) Ancak 1980 sonrası borçlanma politikalarına bakıldığında en önemli değişikliğin 1986 yılında yapıldığı görülmektedir. Çünkü 1986 yılından itibaren Hazine Maliye Bakanlığı'ndan ayrılarak ayrı bir yönetsel yapıya kavuşmuştur. Fakat bu gelişmeye rağmen hem 1986 öncesi hem 1986 sonrasında borçlanma politikası hala bir yıllık bütçe kanunları ile yürütülmeye devam etmiştir (Derdiyok, 2001: 1-2). Nitekim 1984-1987 döneminde gerçekleşen dış borçlanma artış oranlarına bakıldığında ortalama %21 oranında bir artış görülmektedir. Bu durum Çiçek (2005)'e göre, özellikle doların diğer dövizler karşısındaki değerinin düşmesi sonucu, kur farklarının meydana getirdiği ilave borçtan kaynaklanmaktadır.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise dış borçlardaki artış süreci devam etmiştir. Sadece 1994 yılı hariç diğer yıllar dış borçlar açısından hep artışın olduğu yıllar olarak bilinmektedir. Bu dönemde dış borçlanmanın artmasının altında yatan neden uluslararası para piyasalarından sağlanan kredilerdir. Diğer yıllara oranla 1994 ve 1996 yılında dış borçlanmaya daha az başvurulmasının nedeni ise dış borç ödemelerinin ağırlaşması ve Hazine'nin zor durumda kalmasıdır (Tandırcıoğlu'ndan aktaran Karagöz, 2007: 103-104). Bu gelişmelerin yanında 1990'lı yıllarda görülen siyasi istikrarsızlık, politika kargaşalar, yatırım yapanlara uygulanan ideolojik kısıtlamalar ve ayrımcılıklar, koalisyon hükümetlerin başarısız ekonomi politikaları ve ekonomik tedbirlerin kararlılıkla uygulanamaması gibi sorunlar ile 2000'li yılların başında yaşanan Kasım 2000 krizi nedeniyle Türkiye, aşırı borçlu bir ülke konumuna gelmiş ve borç göstergeleri alarm vermeye başlamıştır (Karagöl, 2010: 9). Bu gelişmeler aşağıda yer alan çizelge ile de açıkça görülmektedir. Çizelgeden izlenebileceği gibi 1980'lerde 15,7 milyar dolar düzeyinde olan dış borç stoku, 1990'ların başında 49 milyar dolara ve 2002'ye gelindiğinde ise 127,4 milyar dolara ulaşmıştır. Artış

hızlarına bakıldığında ise söz konusu dönemde 1994 ve 2001 yılları hariç sürekli bir artış izlenmektedir.

Çizelge 2.2. 1980-2002 Döneminde Türkiye'nin Dış Borç Stoku

	Dış Borç Stoku (milyar \$)	Artış (%)		Dış Borç Stoku (milyar \$)	Artış (%)
1980	15,7	-	1992	55,2	10,1
1981	16,6	5,7	1993	67,3	21,3
1982	17,8	7,2	1994	65,6	-2,5
1983	18,8	5,6	1995	73,2	11,6
1984	20,8	10,6	1996	79,7	8,9
1985	25,6	23,1	1997	84,2	5,6
1986	32,2	25,8	1998	96,4	14,5
1987	40,3	25,2	1999	102,9	6,7
1988	40,7	1,0	2000	119,6	16,2
1989	41,7	2,5	2001	115,1	-3,8
1990	49,0	17,5	2002	127,4	10,7
1991	50,4	2,9			

Kaynak: Hazine ve TCMB'den aktaran Çiçek (2005).

2.1.2. Türkiye'de 2002 Sonrası Dönemde Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma

Çalışmanın ampirik analizinde dikkate alınan 2002 sonrası dönem kamu harcamaları ve dış borçlanma açısından önemli gelişmelerin olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Ak Parti iktidarının 3 Kasım 2002 itibarıyla yönetime geçmesi ve beraberinde gelen istikrar bu iki önemli değişkende de gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle çalışmanın ampirik analizine geçmeden bu kısımda Türkiye'de 2000 sonrası dönemde kamu harcamaları ve dış borçlanmanın hareketlerine yer verilmiştir.

Bu çalışmada kamu harcamaları analiz edilirken kamu harcamalarının içeriğine sadece devletin yaptığı cari tüketim harcamaları ve yatırım harcamaları dahil edilmiştir. Yani tüketim ve yatırım harcamaları cinsinden kamu harcamaları ele alınmaktadır. Bu nedenle bu kısımda kamu harcamalarındaki gelişim incelenirken TCMB'den elde edilen veriler ışığında kamu harcamaları tüketim harcamaları ve yatırım harcamaları altında incelenmiştir.

Çizelge 2.3. 2002 Sonrası Dönemde Kamu Harcamalarının Değişimi

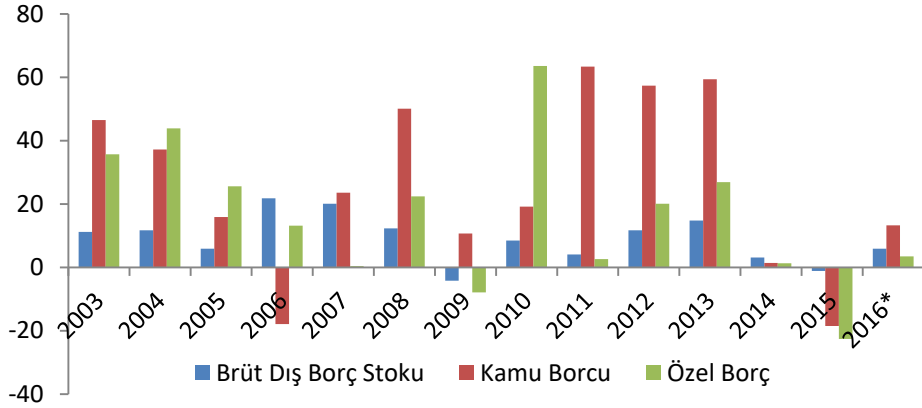
	Tüketim Harcamaları (%)	Yatırım Harcamaları (%)		Tüketim Harcamaları (%)	Yatırım Harcamaları (%)
2003	5,65	17,46	2010	1,97	30,54
2004	-1,06	-29,97	2011	4,67	18,02
2005	5,82	14,68	2012	6,14	-2,69
2006	-2,61	14,16	2013	6,50	4,37
2007	6,52	3,10	2014	4,71	-1,33
2008	1,74	-6,15	2015	6,68	3,95
2009	7,77	-19,04	2016*	-48,87	-50,68

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle derlenmiştir. * 2016'nın ilk iki çeyreğini ifade etmektedir.

2002 sonrası dönemde Ak Parti hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte harcama politikalarında önemli adımlar atılmış ve bu konuda çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Acil Eylem Planı başta olmak üzere yürürlüğe konulan istikrar tedbirleri içerisinde kamu harcamaları da önemli bir yere sahiptir. Özellikle ilk yıllarda kamu harcamalarında bir azalmaya gidilmiş, bu durum tüketim ve yatırım harcamalarında negatif artışlara yol açmıştır. Nitekim 2003 yılında sırasıyla % 5,65 ve %17,46 olan tüketim ve yatırım harcamaları yine sırasıyla 2004 yılında %1,06 ve %29,97 oranında azalış göstermiştir. Bu durumun enflasyon hedeflemesine bağlı olarak uyulan mali disiplinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Yine bu dönemin başlarında kamu gelirlerinin yükseltilmesi ve kamu harcamalarının daraltılması şeklinde uygulanan politikaların ardından 2005-2007 yıllarında önceki yıllara oranla görece artışlar meydana gelmiş ancak 2008 ve 2009 yıllarında küresel krizin etkilerinden kurtulmak amacıyla yine daraltıcı maliye politikalarına başvurulmuş ve kamu harcamalarında sınırlamalar getirilmiştir. Bu dönemde yatırım harcamalarındaki artışlar 2008 ve 2009 yılında sırasıyla %-6,15 ve %-19,04 oranında, tüketim harcamalarındaki artışlar da 2008 ve 2009 yılında sırasıyla %1,74 ve %7,7 oranında gerçekleşmiştir. 2010 yılından itibaren ise yine mali disipline devam edilmeye çalışılmış ve küresel krizin ardından mali kural konusu gündeme gelerek kamu harcamalarında sınırlandırmalar gündemde yerini korumuştur.

2002 sonrası dönemde dış borçlanmanın gelişimi için aşağıda yer alan şekil oluşturulmuştur.

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle derlenmiştir. *2016 yılı ilk iki çeyreğini ifade etmektedir.

Şekil 2.2. 2002 Sonrası Dönemde Dış Borçların Gelişimi (Borçluya Göre, %)

Şekilden görüldüğü üzere 2002 sonrası dönemde brüt dış borç stoku ilk yıllarda (2003 ve 2004) artış eğilimi gösterse de 2005 yılında önemli bir düşüşe geçmiştir. İlk yıllarda artış olmasının nedeni olarak 2000 ve 2001 yılında yaşanan krizlerin etkileri olduğu söylenebilir. 2005 yılında ise ekonominin toparlanma sürecine girmesi kendisini dış borçlanmada da göstermiş ve 2003'lerde artış hızı %11'ler seviyesinde olan brüt dış borç stokunun 2005'deki artış hızı %5 seviyesine kadar gerilemiştir. 2006-2008 yıllarına gelindiğinde ise artış hızı yeniden yükselmiş ancak 2009 yılında brüt dış borç stokunun artış hızı %4'lere kadar gerilemiştir. Takip eden yıllarda ise artışlar gerçekleşmiş ancak 2006-2007 dönemine oranla daha ılımlı artışlar meydana gelmiştir.

Dış borç stokunun kamu ve özel ayırımına bakıldığında ise 2006 yılına kadar neredeyse eşit oranda artışlar kaydedilmiştir ancak 2006 yılında kamu borçları ciddi düzeyde azalmış buna karşılık özel borçlarda artışlar meydana gelmiştir. Nitekim kamu borç stoku 2006 yılında bir önceki yıla göre %17 oranında artış gösterirken özel sektörün borç stoku aynı yıl %13 oranında artış göstermiştir. Ancak özel sektördeki en yüksek borçlanma artış hızı 2010 yılında görülmüştür. Bunun da nedeni olarak 2009 yılında dövizle borçlanma imkanının döviz geliri olmayan kişilere de tanınmasından kaynaklandığı söylenebilir. 2010'da özel sektördeki dış borç stokunun artış hızı bir önceki yıla göre %63 düzeyinde artmış, kamu borç stokundaki artış ise bir önceki yıla göre %19

oranında gerçekleşmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde kamu borç stokundaki artışlar özel sektör borç stokundaki artışlardan fazla seyretmiştir. Dış borç stokundaki artış hızlarının yanında toplam brüt dış borç stokunun bilinmesi amacıyla da aşağıda yer alan çizelge oluşturulmuştur.

Çizelge 2.4. 2002 Sonrası Dönemde Toplam Brüt Dış Borç Stoku (Borçluya Göre, milyon \$)

	Brüt Dış Borç Stoku	Kamu	TCMB	Özel
2003	144168.00000	1341.00000	2860.00000	18812.00000
2004	161147.00000	1840.00000	3287.00000	27076.00000
2005	170757.00000	2133.00000	2763.00000	34018.00000
2006	208107.00000	1750.00000	2563.00000	38540.00000
2007	250035.00000	2163.00000	2282.00000	38697.00000
2008	280932.00000	3248.00000	1874.00000	47390.00000
2009	268879.00000	3598.00000	1764.00000	43615.00000
2010	291809.00000	4290.00000	1553.00000	71389.00000
2011	303867.00000	7013.00000	1239.00000	73304.00000
2012	339667.00000	11040.00000	1036.00000	88079.00000
2013	390085.00000	17605.00000	833.00000	111858.00000
2014	402286.00000	17866.00000	342.00000	113390.00000
2015	397690.00000	14550.00000	176.00000	87698.00000
2016*	421434.00000	16486.00000	157.00000	90826.00000

Kaynak: TCMB (2016) verileriyle derlenmiştir. *2016 yılı ilk iki çeyreğini ifade etmektedir.

2.2. Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisine Yönelik Literatür Taraması

Literatürde kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen çalışmalara nadiren rastlanılmaktadır. Yabancı literatürde daha sık işlenen bu konuya, Türkiye örneğinde neredeyse hiç yer verilmemiş, kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki dolaylı olarak ele alınmıştır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı hem Türkiye’de 2002 sonrası dönemde kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisini ele alarak konuyu ekonometrik olarak analiz etmek, hem de çalışmanın sonuçlarını diğer ülke sonuçları ile karşılaştırarak genel bir değerlendirme yapmaktır.

Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi teorik ve ampirik olarak ele alan çalışmalar literatür taraması şeklinde sunulmuştur. Teorik açıdan bakıldığında genel olarak kamu harcamalarının ekonomik büyümeye katkısı olduğu, dış borçlanmanın ise ekonomik büyümeyi yavaşlattığı öngörülmektedir. Ancak bu durumun aksini ileri süren çalışmalara da rastlanılmaktadır. Diğer yandan kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisi teorik literatürde genellikle dış borçlanmadaki artışların kamu harcamalarını artırdığı şeklinde işlenmektedir. Bu durum da borçlanarak harcama yapılması konusunu gündeme getirdiğinden etkinliği tartışılmaktadır.

Bu konuda yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde ise kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisine yönelik önemli sonuçların elde edildiği görülmektedir. Aşağıda yer alan çizelge, kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisini doğrudan ve dolaylı olarak ele alan çalışmaları göstermektedir.

Çizelge 2.5. Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisine Yönelik Literatür Taraması

Çalışmanın Yazarı ve Yılı	Çalışmanın Dönemi ve Kapsadığı Ülke	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmanın Veri Seti
Bağdigen ve Abdulhakimoğulları 2005	1980-2003 Türkiye	OLS Yöntemi ve Engle Granger Eşbütünleşme Analizi	Konsolide bütçe harcamaları, Konsolide bütçe gelirleri, Borç servisi, GSMH
Sonuç: Borç servisindeki artışa paralel harcama kalemlerinde azalma yönündeki varsayım istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.			
Adam ve Bevan 2005	1970-1999 45 Gelişmiş Ülke	Panel Data Yöntemi	Kişi başına gelir, Nüfus artışı, Yatırım düzeyi, İç borç, Dış borç, Para rezervi, Vergi gelirleri
Sonuç: Kamu harcamalarındaki bir artışın büyüme üzerinde etkili olabilmesi için borçlanmanın yeterince düşük olması gerektiğini vurgulamışlardır.			
Kozalı 2007	1970-2005 Türkiye	Eşbütünleşme Analizi	. Büyüme, Kamu yatırımları, Özel yatırımlar, Dış borç stoku, Dış borç servisi
Sonuç: Dış borçların verimli kullanılmadığı ve ekonomiyi negatif etkilediği ve Türkiye'nin borç fazlası sorunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır			
Lora 2007	1987-2001 7 Latin Amerika Ülkesi	Panel Data Analizi	Borç Stoku, Borç Servisi, Kamu altyapı yatırımları, Kişi başına düşen milli gelir, enflasyon...
Sonuç: Borçlarda meydana gelen artışların kamu alt yapı yatırımları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.			

Çizelge 2.5. Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisine Yönelik Literatür Taraması (devamı)

Karagöz 2007	1980-2004 Türkiye	Regresyon Denklemi	Dış borç stoku, Ödemeler dengesi açığı, Kamu harcamaları, Yurtiçi tasarrufları ve İç borçlar
Sonuç: Kamu harcamalarındaki değişimin dış borçlanma üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır.			
Fikir 2010	1950-2007 Türkiye	VAR Analizi	Kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı, Kişi başına reel büyüme, Kamu eğitim harcamaları, Kamu sağlık harcamaları, Savunma harcamaları
Sonuç: Türkiye’de kamu harcamalarının iktisadi büyümede yeterince etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.			
Sinha et al. 2011	1993-2008 Yüksek gelir gruplu ülkeler 1980-2008 Orta gelir gruplu ülkeler	Panel Data Regresyon	Kamu borçları, Cari açık, Kamu harcamaları, Uzun dönem faiz oranı, reel GDP büyüme oranı, enflasyon, Doğrudan yabancı yatırımlar ve Nüfus yoğunluğu
Sonuç: Kamu borçları ile cari açık, kamu harcamaları, uzun dönem faiz oranı, reel GDP büyüme oranı, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımların anlamlı ilişkiye sahip olduğu, cari açık ve nüfus yoğunluğunun ise kamu borçlar ile anlamlı sonuç göstermediği sonucu elde edilmiştir.			
Celepcioğlu 2011	1980-2010 Türkiye	VAR Analizi ve Granger Nedensellik Analizi	Cari harcamalar, Yatırım harcamaları, Transfer harcamaları, GSYİH
Sonuç: Cari harcamalardan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.			
Sulaiman ve Azeez 2012	1975-2006 Nijerya	OLS Yöntemi Johansen Eşbütünleşme Analizi	GDP, Dış borcun ihracata oranı, Enflasyon ve Döviz kuru
Sonuç: Diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada dış borçların ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir.			
Eboigbe ve Idolor 2013	1980-2011 Nijerya	Eşbütünleşme Analizi	Dış borç Kamu harcamaları (Cari harcamalar ve Yatırım harcamaları)
Sonuç: Dış borç ve kamu yatırım harcamaları arasındaki ilişki incelenmiş ve pozitif bir sonuç bulunmuştur. Yani dış borçta meydana gelen artışların kamu harcamalarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.			

Çizelge 2.5. Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisine Yönelik Literatür Taraması (devamı)

Mah vd. 2013	1976-2011 Yunanistan	Vector Correction Model ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu borçları Kamu harcamaları Kamu gelirleri Net Doğrudan Yabancı Yatırımlar Enflasyon
Sonuç: Kamu harcamaları ve kamu borçları arasında pozitif bir ilişkiye rastlanılmış bu nedenle borçların azaltılması için maliye politikalarına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.			
Yiğit 2013	1990-2012 Türkiye	Basit Regresyok Modeli,	TÜFE Kamu harcamaları Cari harcamalar, Ttransfer harcamaları ve Yatırım Harcamaları
Sonuç: Artan kamu harcamaları bir yandan talep baskısı oluşturarak enflasyon oranlarını yükseltmekte, diğer yandan harcamanın finansman şekline göre para arzı ve faiz oranı artmaktadır.			
Le vd. 2015	Hükümet, Firma ve Tüketici bazlı çalışma	Eigenvalues of the Jacobian Matrix Modeli	Kamu harcamaları, Vergiler, Kamu borçları, Ekonomik büyüme
Sonuç: Vergi gelirlerinden elde edilen getirilerin, kamu harcamalarını, tüketimi ve iç borçlanmayı artırdığı, ancak dış borçlanma üzerindeki etkisinin belirsiz olduğu görülmüştür.			
Lee ve Ling 2015	1991-2013 Malezya	Korelasyon ve Regresyon Analizleri	Kişi başına düşen gelir, Kamu borçları, Bütçe açığı, Bütçe harcamaları, Kamu tüketim harcamaları ve Dış borç servisi
Sonuç: Kişi başına düşen gelir ile ölçülen ekonomik büyüme ile kamu borçları arasında negatif bir ilişkiye rastlanılmıştır.			
Uguru 2016	1980-2013 Nijerya	En Küçük Kareler Yöntemi	Kamu harcamaları (Sermaya harcamaları ve cari harcamalar) Kamu borçları
Sonuç: Nijerya’da kamu harcamaları ve kamu borçları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.			

Çizelgeden görüldüğü gibi kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisine yönelik yapılan çalışmaların çoğunluğu yabancı literatüre aittir. Bu konuda en önemli çalışmalardan birisi Eboigbe ve Idolar (2013) tarafından Nijerya ekonomisi için yapılan çalışmadır. Bu çalışmada 1980-2011 dönemi dikkate alınarak bir eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Kamu harcamalarının cari ve yatırım harcamaları olarak ele alındığı çalışmada bu harcamalar dış borç analizi ile birlikte test edilmiş ve kamu harcamaları ile dış borçlanma arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu

nedenle çalışmanın sonucuna göre Nijerya ekonomisinde dış borçta meydana gelen artışların kamu harcamalarını artırdığı gözlenmiştir.

Bir diğer çalışma ise Uguru (2016) yılında yine Nijerya için yapılan bir çalışmadır. Bu çalışmada ise Nijerya ekonomisinin 1980-2013 dönemi verileriyle kamu harcamaları ve kamu borçları arasındaki ilişki incelenmiş ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin anlamlı olduğuna karar verilmiştir.

Kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiyi dolaylı olarak ele alan Adam ve Bevan (2005) ise 45 gelişmiş ülke için 1970-1999 dönemi verilerini panel data yöntemi yardımıyla analiz etmiş ve kamu harcamalarındaki artışın büyüme üzerinde etkili olabilmesini borçlanmanın yeterince düşük olmasına bağlamıştır. Yani ancak borçlanmanın düşük seviyelerde olması halinde kamu harcamalarının büyümeyle etkileyebileceğini ileri sürmüştür.

Yunanistan ekonomisi için 1976-2011 dönemini Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Analizi ile test eden Mah vd. (2013) ise kamu harcamaları ve kamu borçları arasında pozitif bir ilişki tespit etmişler ve borçların azaltılması için uygulanan maliye politikalarına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisini Türkiye ekonomisi için dolaylı olarak ele alan çalışmalara bakıldığında ise Bağdigen ve Abdulhakimoğulları (2005) ile Karagöz (2007) tarafından yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir. Bağdigen ve Abdulhakimoğulları (2005) çalışmada konsolide bütçe gelirleri-giderleri, borç servisi ve GSMH datalarını 1980-2003 dönemini dikkate alarak incelemiştir. OLS yöntemi ve Engle Granger eşbütünleşme analizinin kullanıldığı bu çalışmanın sonuçlarına göre borç servisindeki artışlara paralel olarak harcama kalemlerinde azalma yönündeki varsayım istatistiksel olarak anlamlı çıkmamış, sadece işaret tespiti açısından ters yönlü bir ilişki gözlenmiştir.

Karagöz (2007) ise Türkiye ekonomisinin 1980-2004 dönemini dikkate alarak regresyon denklemi aracılığıyla dış borçlanmanın belirleyicilerini incelemiştir. Kamu harcamalarını da dış borçlanmanın bir belirleyicisi olarak ele alan Karagöz (2007) dış borçlanma ve kamu harcamaları arasında pozitif bir ilişki olacağını varsaymış ancak çalışmanın sonucuna göre belirtilen dönemde kamu

harcamalarındaki değişimin dış borçlanma üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır.

2.3. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisinin Ekonometrik Analizi

Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisine yönelik yapılan ekonometrik analize yer verilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak veri yöntem tanımlaması yapılarak çalışmada kullanılan veriler ve yöntem tanıtılmıştır. Ardından da uygulama ve bulgular başlığı altında çalışmaya ait ön testler, analizler ve bulgulara yer verilmiştir.

2.3.1. Model, Veri ve Yöntem Tanımlaması

Türkiye’de kamu harcamaları ve dış borçlanma ilişkisini test etmek amacıyla Mah vd. (2013) tarafından Yunanistan ekonomisi için yapılan çalışma referans alınmıştır. Mah vd. (2013) çalışmalarında bağımlı değişken olarak borçlanmayı almış, kamu harcamaları, ekonomik büyüme, yatırım, enflasyon gibi değişkenleri de bağımsız değişkenler olarak modele dahil etmiştir. Bu çalışmadan hareketle bu tez için oluşturulan model de şu şekilde kurulmuştur;

$$LBSSA = \beta_0 + \beta_1 LKHS A + \beta_2 LGDPS A + U_t \quad (1)$$

Bu denklemdede *LBSSA* logaritmik dönüşümü yapılmış ve mevsimsellikten arındırılmış toplam brüt dış borç stokunu, *LKHS A* logaritmik dönüşümü yapılmış ve mevsimsellikten arındırılmış toplam kamu harcamalarını, *LGDPS A* ise yine logaritmik dönüşümü yapılmış ve mevsimsellikten arındırılmış GSYİH’yı ifade etmektedir. Bu modelde ayrıca 2008 krizi için kukla değişken de eklenmek istenmiştir. Ancak kriz kuklası anlamsız çıktığı için modele dahil edilmemiştir. Çalışmada kullanılan veriler derlenirken öncü çalışma niteliğinde olan Mah vd. (2013)’nin çalışması ve literatürdeki diğer çalışmalardan esinlenilmiştir. Veriler 2002:Q1-2016:Q2 dönemini kapsamakta olup, temini konusunda TCMB EVDS (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi)’den yararlanılmıştır. Verilerin analizi aşamasında ise Eviews 9 programından yararlanılmıştır. Dolayısıyla çalışmada kullanılan değişkenleri şu şekilde özetleyebiliriz.

Çizelge 2.6. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Kısaltması	Açıklaması	Birimi	Kaynağı
Brüt Dış Borç Stoku	LBSSA	Dış Borç Stoku-Brüt (Hazine, Üç aylık)	TL ⁴	TCMB
Kamu Harcamaları	LKHSAs	Devletin Yaptığı Toplam Kamu Harcamaları ⁵ (Sabit 1998 fiyatlarıyla)	TL	TCMB
GSYİH	LGDPsAs	GSYİH-Harcamalar Yöntemiyle (Sabit 1998 fiyatlarıyla)	TL	TCMB

Not: Kısaltmaların başında yer alan “L” değişkenlerin logaritmik dönüşümünün yapıldığını, sonunda yer alan “SA” ise değişkenlerin mevsimsellikten arındırıldığını ifade eklemek için kullanılmıştır.

Bu tez çalışmasının ekonometrik analizi tamamlanırken ilk olarak Granger Nedensellik Analizi ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmeye çalışılmış, ardından literatürde bu tür çalışmalar için sıklıkla kullanılan ve referans alınan Mah vd. (2003) tarafından da önerilen eşbütünleşme analizi kullanılmıştır.

Eşbütünleşme literatürüne bakıldığında bu analizin ilk olarak Engle-Granger (1987) tarafından keşfedildiği, daha sonra Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) tarafından geliştirildiği görülmektedir. Bu çalışmada da eşbütünleşme türü olarak Johansen Eşbütünleşme Analizi kullanılmıştır. Bu yöntem genellikle p. dereceden bir otoregresif süreç yardımıyla açıklanmaktadır;

$$y_t = A_1y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + Bx_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Buradaki y_t düzeyde durağan olmayan I(I) değişkenlerinin bir k vektörünü, x_t deterministik değişkenlerin bir d vektörünü, ε_t ise yenilik faktörünü temsil etmektedir. Denklem 2'deki vektör otoregresif süreç birinci fark alma işlemine tabi tutulduğunda da şu denklemler elde edilir;

⁴ Dış borç stokunun birimi TCMB tarafından dolar cinsinden verilmiştir. Ancak diğer değişkenler TL cinsinden verildiği için uyumlu olması açısından reel efektif döviz kuru kullanılarak dış borç stoku da TL cinsine çevrilmiştir.

⁵ Burada kullanılan kamu harcamaları değişkeni toplam cari ve toplam yatırım harcamalarından oluşmaktadır. Literatürde genellikle ekonometrik analiz yapan çalışmalar kamu harcamaları altında cari harcamalar ve yatırım harcamalarını ele aldığından bu çalışmada da aynı yöntem uygulanmıştır.

$$\Delta y_t = \pi y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \tau_i \Delta y_{t-i} + Bx_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\pi = \sum_{i=1}^p A_i - I \quad \text{ve} \quad \tau_i = -\sum_{j=i+1}^p A_j. \quad (4)$$

Burada da, π matrisinin indirgenmiş bir rankı olarak ifade edilen eşbütünleşme hipotezi, $\pi = \alpha\beta'$ biçiminde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda α ve $\beta'_{(kxr)}$ boyutlu ve rankı r olan iki matrisi temsil etmektedir. r ; eşbütünleşme rankını (sayısını), β' ; değişkenlerin denge ilişkileri içinde uzun dönem etkilerini ifade eden eşbütünleşme vektörünü, α ise hata düzeltme modelinde (error correction model) uyarlanma hızını ifade etmektedir.

Bu nedenle Johansen Eşbütünleşme Analizinde kısıtlanmamış bir VAR modelinden π matrisi tahmin edilerek π 'nin indirgenmiş rankıyla belirtilen koşulların geçerliliği test edilir. π matrisinin kaç ranka sahip olduğu ise Johansen Eşbütünleşme Analizi test istatistikleri olan iz (λ_{trace}) ve maksimum öz (λ_{mak}) değerleri yardımıyla tespit edilebilir. Johansen Eşbütünleşme Analizini avantajlı kılan unsur uzun dönem analizlerinde serilerin düzey değerde kullanılabilir olması, bu nedenle serilerin oldukça fazla bilgi içermesidir. Bu yöntemin önemli bir kısıtı ise, analize dâhil edilecek serilerin aynı dereceden durağan olması gerekliliğidir (Johansen 1988). Bu hususlar dikkate alınarak ekonometrik analiz aşamasına geçilmiştir.

2.3.2. Uygulama ve Bulgular

Çalışmanın bu kısmında ekonometrik analizin uygulanma aşaması ve uygulamadan elde edilen bulguların değerlendirilmesi aşamasına yer verilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak model için ön testler yapılmış, ardından Granger Nedensellik Testi ve Johansen Eşbütünleşme Analizi ile model tahminine geçilmiştir.

Ekonometrik analize başlamadan önce kurulan modelde yer alan değişkenlere uygulanması gereken bir çok test bulunmaktadır. Bu testler hem değişkenlerin seçimleri konusunda hem de değişkenlerin sıralanması konusunda önemli bilgiler sunmakta ve analizi gerçekleştiren tahmincilerle sağlıklı yorumlar yapma şansı vermektedir. Bu nedenle bu çalışmanın ekonometrik analizine geçmeden önce de bu ön testlere yer verilmiş ve bu bağlamda ilk olarak Augmented Dickey Fuller (ADF) testinden yararlanılmıştır.

Çizelge 2.7’den görüldüğü üzere ADF test istatistiği sonuçlarına göre analizde kullanılan serilerin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde birim köke sahip oldukları, yani serilerin tamamının I(1) oldukları görülmüştür.

Çizelge 2.7. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
	ADF Testi	%1	%5	%10
LBSSA	2.002(5)	-3.562	-2.918	-2.597
LKHS A	0.649(4)	-3.560	-2.917	-2.596
LGDP SA	-1.711(5)	-3.562	-2.918	-2.597
ΔLBSSA	-5.130(4)	-3.562	-2.918	-2.597
ΔLKHS A	-6.522(2)	-3.557	-2.916	-2.596
Δ LGDP SA	-8.153(1)	-3.555	-2.915	-2.595

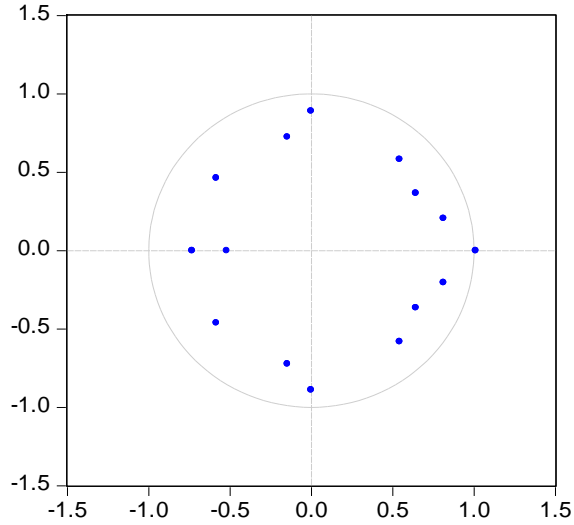
Not: Test türü olarak düzey değerde ve birinci farklarda tüm değişkenler için sabit terim kullanılmıştır. Parantez içinde yer alan değerler Akaike Bilgi Kriteri (AIC)’ne göre uygun gecikme uzunluklarını ifade etmektedir.

ADF testi yapıldıktan sonra ekonometrik analize geçmeden önce yapılması gereken bir diğer işlem gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Gecikme uzunluğu belirlenme aşamasında pek çok bilgi kriterinden yararlanılmaktadır. Bu bilgi kriterlerinin başında Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC), Hannan-Quin Bilgi Kriteri (HQ) ve Son Tahmin Hatası Bilgi Kriteri (FPE) gelmektedir. Bu bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu aşağıda yer alan çizelgedeki gibi çıkmıştır.

Çizelge 2.8. Gecikme Uzunluğu Testi

Gecikme Uzunluğu	AIC	SC	HQ	FPE
0	-5.044776	-4.933250	-5.001889	1.29e-06
1	-11.17106	-10.72495*	-10.99951*	2.83e-09
2	-10.92609	-10.14541	-10.62588	3.63e-09
3	-11.24011	-10.12485	-10.81124	2.67e-09*
4	-11.14828	-9.698442	-10.59074	2.98e-09
5	-11.26614*	-9.481725	-10.57994	2.72e-09

Çizelgeden izlenebileceği gibi uygun gecikme uzunluğu AIC'ye göre beş, SC ve HQ'ye göre bir, FPE'ye göre ise üç çıkmıştır. İlk olarak bir ve üç uygun gecikme uzunlukları denenmiş ancak bu gecikme uzunluklarında model doğrulama testleri anlamlı sonuçlar vermediğinden uygun gecikme uzunluğu olarak beş seçilmiştir. Beş gecikme uzunluğunda oluşturulan model doğrulama testlerinin sonuçları da aşağıdaki gibi çıkmıştır;

Şekil 2.3. Uygun Gecikme Uzunluğunda Karakteristik Ters Kökler

Uygun gecikme uzunluğunda karakteristik ters köklere bakıldığında hepsinin çember içinde kaldığı görülmektedir. Lütkepohl (1991)'e göre, böyle bir VAR modeli durağan bir sürece sahiptir ve sonuçlar açısından güvenilirdir. Dolayısıyla bu model doğrulama testinin başarılı olduğu söylenebilir. Bir diğer model doğrulama testi ise değişen varyans testidir. Bu testte de modelde değişen varyans sorunu olup olmadığı incelenir. Uygun gecikme uzunluğunda oluşturulan değişen varyans testi de şu şekilde sonuçlanmıştır;

Çizelge 2.9. Uygun Gecikme Uzunluğunda Değişen Varyans Testi

Ki-kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık
144.4016	180	0.9762

Beş gecikmeli modelde değişen varyans sorununun olup olmadığı White Heteroskedasticity testi ile analiz edilmiş ve olasılık değerinin 0.05'den büyük çıktığı görülmüştür. Bu nedenle modelde değişen varyans olmadığı hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla çalışma için oluşturulan modelin değişen varyans testinden de başarılı bir şekilde geçtiği görülmüştür.

Son olarak modelde otokorelasyon sorunu olup olmadığının test edilmesi amacıyla da H_0 ve H_1 şeklinde iki hipotez kurulmuştur. H_0 hipotezi “modelde otokorelasyon yoktur” şeklinde tanımlanırken, H_1 hipotezi de “modelde otokorelasyon vardır” şeklinde tanımlanmıştır. Bu hipotezlerin test edilmesi amacıyla da otokorelasyon testi uygulanmış ve sonuçlar çizelgedeki gibi çıkmıştır.

Çizelge 2.10. Uygun Gecikme Uzunluğunda Otokorelasyon Testi

Lags	LM-Stat.	Prob.	Lags	LM-Stat.	Prob.
1	12.146	0.2052	6	5.033	0.8314
2	15.130	0.0874	7	9.860	0.3619
3	14.607	0.1023	8	8.871	0.4493
4	10.344	0.3233	9	4.918	0.8414
5	9.597	0.3840	10	13.785	0.1302

Çizelgeden izlenildiği üzere 10 gecikmede dahi modelde otokorelasyon sorununa rastlanılmamıştır. Model için önemli bir referans olan bu sonuç aynı zamanda otokorelasyon sorunu olmadığını ifade etmektedir. Görüldüğü gibi çalışma için oluşturulan model tüm doğrulama testlerinden başarılı bir şekilde geçmektedir. Bu nedenle kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi için Johansen Eşbütünleşme Analizi ile tahmin edilme durumuna gelmiştir.

Eşbütünleşme analizine geçmeden önce değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesi amacıyla Granger Nedensellik Analizi uygulanmıştır. Granger Nedensellik Analizine göre, modelde yer alan x ve y gibi değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenir. Bu durumda x ve y değişkenlerinin kullanıldığı bir modelde eğer x değişkenine ait bilgilerin modele dahil edilmesi, y değişkeninin öngörüsüne bir katkıda bulunuyorsa x değişkeni y değişkeninin nedeni olarak tanımlanmaktadır ve nedenselliğin yönü x'den y'ye doğrudur şeklinde ifade edilir. Nedenselliğin yönünü test etmek için de Wald testi kullanılır ve H_0 ve H_1 şeklindeki hipotezler sınanır. Bu teorik bilgiler ışığında bu çalışmada kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkinin nedenselliği incelenmiş ve aşağıda yer alan çizelge oluşturulmuştur.

Çizelge 2.11. Nedensellik Analizi Sonuçları

Boş hipotez	Gözlem Sayısı	F.İstatistik	Olasılık
LKHSA→LBSSA	56	4.23101	0,0199
LBSSA→LKHSA	56	4.49741	0.0159
LGDPASA→LBSSA	56	4.12818	0.0218

Not: Serilerin durağan düzeyleri kullanılmış olup, gecikme uzunluğu olarak iki alınmıştır.

Çizelge 2. 11'den görüldüğü üzere modelde yer alan kamu harcamaları, dış borçlanma ve GSYİH arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki nedensellik ilişkisi iki yönlüdür. Yani kamu harcamalarından dış borçlanmaya doğru ve dış borçlanmadan kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi görülmüştür. Ancak modele dahil edilen GSYİH değişkeninden dış borçlanmaya doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular Sinha et. al (2001) ve Uguru (2016)'nın çalışmaları ile benzer özellikler göstermektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak Türkiye'de kamu harcamaların dış borçlanmayı, dış borçlanmanın da kamu harcamaları etkilediği söylenebilmektedir.

Yapılan bu Granger Nedensellik Analizinden sonra değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini test etmek amacıyla Johansen Eşbütünleşme Analizi gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 2.12. Eşbütünleşme Test Sonuçları

Boş Hipotez (H ₀)	Alternatif Hipotez (H ₁)	Eigenvalue		Kritik Değer (%5)
λ_{trace} test			λ_{trace} değeri	
r=0	r>0	0.370543	46.22280	42.91525
r≤1	r>1	0.300700	22.15215	25.87211
λ_{mak} test			λ_{mak} değeri	
r=0	r=1	0.370543	27.07065	25.82321
r=1	r=2	0.300700	18.59915	19.38704

Çizelgeden görüldüğü gibi λ_{trace} değeri %5 anlamlılık düzeyinde olan kritik değerlerden büyük olduğundan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden boş hipotez reddedilmektedir. Bu durumda değişkenler arasında en az bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu içeren alternatif hipotez ise kabul edilmektedir. Bu nedenle tahmin edilen kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığından bahsedilebilir. Modelde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildiğine göre uzun dönem analizine geçilebilir. Modelin uzun dönem analizi şu şekildedir;

Çizelge 2.13. Eşbütünleşme Denklemi (Uzun Dönem Analizi)

	LBSSA	LKHSa	LGDPsA
Normalleştirilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (β')	1.000	-9.656 (2.109)	2.222 (1.382)
Uyarlanma Hızları Katsayıları (α)	-0.033 (0.036)	0.098 (0.024)	0.001 (0.021)
Eşbütünleşme Denklemi;	LBSSA =9.656 LKHSa – 2.222 LGDPsA		

Not: Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Çizelgeye baktığımızda kamu harcamalarının dış borçlar üzerindeki etkisini gösteren katsayı istatistiki olarak anlamlı ve yorumlanabilecek düzeydedir. Buradan kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında pozitif bir ilişkinin olduğu izlenmekte olup bu sonuç teorik olarak da çalışmanın beklentisini karşılamaktadır. Eşbütünleşme katsayısının 9.656 çıkması da kamu harcamalarında meydana gelen değişimin dış borçlanmayı yüksek bir düzeyde etkilediğini ifade etmektedir. Bununla birlikte modele dahil eden GDP değişkeninin borçlanma üzerindeki etkisi negatif görülmektedir. Bu sonuç da yine teorik olarak anlamlıdır şeklinde yorumlanabilir çünkü bu sonuç büyümede meydana gelen artışların borçlanma düzeyini azaltacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu sonuçtan hareketle 2002

sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğu söylenebilir.

Uzun dönemde birlikte hareket eden bu değişkenlerin kısa dönem dinamiklerini araştırmak üzere çalışmada hata düzeltme modeline de yer verilmiştir. Hata düzeltme modelinin sonuçları ise şu şekildedir;

Çizelge 2.14. Hata Düzeltme Modeli (Kısa Dönem Analizi)

Error Correction	ΔLBSSA	ΔLKHSA	ΔLGDP SA
CointEq1	-0.033 [-0.928]	0.098 [4.087]	0.001 [0.078]
ΔLBSSA_{t-1}	0.313 [1.811]	-0.050 [-0.443]	-0.147 [-1.437]
ΔLBSSA_{t-2}	0.159 [-0.960]	-0.073 [0.675]	0.001 [0.012]
ΔLBSSA_{t-3}	0.140 [0.957]	-0.166 [-1.721]	-0.128 [-1.466]
ΔLBSSA_{t-4}	-0.271 [-1.999]	0.124 [1.383]	0.026 [0.334]
ΔLBSSA_{t-5}	-0.169 [-1.173]	-0.072 [-0.765]	-0.009 [-0.115]
ΔLKHSA_{t-1}	-0.139 [-0.452]	0.247 [1.216]	-0.023 [-0.127]
ΔLKHSA_{t-2}	-0.306 [-1.120]	0.149 [0.827]	-0.122 [-0.754]
ΔLKHSA_{t-3}	0.186 [0.183]	0.256 [1.693]	0.002 [0.015]
ΔLKHSA_{t-4}	-0.076 [-0.370]	0.354 [2.591]	0.067 [0.544]
ΔLKHSA_{t-5}	0.051 [0.262]	0.046 [0.359]	0.089 [0.770]
ΔLGDP SA_{t-1}	0.847 [2.660]	0.149 [0.714]	-0.022 [-0.118]
ΔLGDP SA_{t-2}	-0.874 [-2.654]	-0.169 [-0.780]	-0.105 [-0.540]
ΔLGDP SA_{t-3}	1.029 [2.828]	-0.397 [1.660]	-0.214 [0.991]
ΔLGDP SA_{t-4}	-0.594 [-1.871]	0.102 [0.489]	-0.335 [-1.782]
ΔLGDP SA_{t-5}	0.426 [1.433]	-0.041 [-0.211]	-0.263 [-1.493]
Sabit Terim (c)	0.035 [1.846]	0.012 [1.002]	0.023 [2.053]
Test Sonuçları: $R^2 = 0.49$ $\bar{R}^2 = 0.25$ F-istatistik=2.10			

Not: Köşeli parantez içindeki değerler t-istatistik değerlerini ifade etmektedir.

Hata düzeltme modeli sonuçlarından anlaşılacağı gibi, hata düzeltme teriminin (CointEq1) katsayısı beklenildiği gibi negatif çıkmıştır. Bu durum bizi hata düzeltme mekanizmasının işlediği sonucuna götürmektedir. Ancak t-istatistik değerinin düşük olması istatistiki olarak yorumlanması konusunda şüpheler uyandırmaktadır. Bu nedenle bu sonuca dayanarak uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında, kısa dönemde meydana gelen sapmaların ortadan kalkmayacağı düşünülebilir.

Sonuç olarak uzun dönemde olduğu gibi kısa dönemde de kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı mevcut görünmektedir. Bu sonuca dayanarak 2002 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde kamu harcamalarının dış borçlanmaya duyarlı olduğu düşünülebilir. Bu nedenle kamu harcamalarındaki artışa paralel olarak dış borçlanma düzeyinin de artış göstereceği de düşünülebilir. Buradan hareketle de dış borç stokunun daha fazla artışına engel olmak adına maliye politikalarında yenilikçi politikalar düşünülebilir ve kamu harcama politikaları yeniden gözden geçirilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Devlet tarafından yapılan kamu harcamalarının kamu gelirleriyle karşılanamadığı ya da kamu gelirlerinin yeterli olmadığı durumlarda bütçe açıklarında ve borçlanma düzeylerinde artışlar meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu durum kamu harcamaları ve borçlanma arasındaki ilişkiyi önemli bir konu haline getirmektedir. Literatürde kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkiye özellikle yabancı literatürde sıklıkla yer verilmektedir. Ancak Türkiye ekonomisinde bu iki makro ekonomik değişkenin ilişkisini inceleyen çalışmalara nadiren rastlanılmaktadır.

Bu anlamda bu çalışmanın konusunu Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ile dış borçlanma ilişkisi oluşturmaktır. Kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla 2002 sonrası dönem ele alınmıştır. Bu dönemin seçilme nedeni 2002 Kasım itibarıyla iktidara gelen Ak Partinin 14 yılını kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki bakımından ele almak ve bu ilişkinin yönüne bakarak dönem değerlendirmesi yapmaktır.

Daha önce de değinildiği gibi normal şartlar altında kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişki teorik olarak çıkması beklenen bir ilişkidir. Bu çalışmada bu konunun ele alınma nedeni ise söz konusu dönemde bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek ve birbirini etkileme gücünü hesap etmektir. Böyle bir analizin gerçekleştirilmesiyle hem ele alınan dönem hakkında bilgi sahibi olunması beklenmekte, hem de analiz sonuçlarının literatüre mütevazı bir katkı sağlaması istenmektedir.

Çalışmanın ekonometrik analizi konusunda Granger Nedensellik Analizi ve Johansen Eşbütünleşme Analizi kullanılmış olup, değişken olarak cari ve yatırım harcamalarından oluşan kamu harcamaları ve dış borç stoku kullanılmıştır. Veriler TCMB'den elde edilmiş ve logaritmik dönüşümü yapılarak mevsimsellikten arındırılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında ise Türkiye'de 2002 sonrası dönemde kamu harcamaları ile dış borçlanma arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Nedensellik analizine göre bu ilişki çift yönlü olup kamu harcamalarından dış borçlanmaya doğru ve dış borçlanmadan kamu harcamalarına doğrudur. Eşbütünleşme analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre ise Türkiye'de 2002 sonrası dönemde kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. Yani kamu

harcamalarında meydana gelen bir birimlik artış dış borçlanma düzeyinde de artışa yol açmaktadır. Bu sonuç hem teorik beklentiyle, hem de çalışmanın beklentisiyle uyumlu bir özellik göstermektedir. Bununla beraber yapılan test sonuçlarına göre hem uzun dönemde hem de kısa dönemde kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonucu literatürde öncü çalışma niteliğinde olan ve bu tez çalışmasının da referans çalışması olan Mah vd. (2013)'nin çalışmalarının sonuçları ile de paralellik göstermektedir. Yunanistan için kamu harcamaları ve borçlanma ilişkisini ele alan Mah vd. (2013) de iki değişken arasında pozitif ilişki bulmuştur. Bununla birlikte çalışmanın sonuçları Lora (2007), Sinha et al. (2011), Eboigbe ve Idolar (2013) ve Uguru (2016)'nın çalışmaları ve Türkiye ekonomisini ele alan Bağdigen ve Abdulhakimoğulları (2005)'nin çalışmaları ile de paralel sonuçlara sahipken, Karagöz (2007)'ün çalışmasından farklı bir sonuç göstermektedir.

Sonuç olarak elde edilen ampirik bulgulara göre uzun dönemde de kısa dönemde de kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında bir ilişki elde edilmiştir. Bu sonuca dayanarak 2002 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde kamu harcamalarının dış borçlanmaya duyarlı olduğu düşünülebilir. Bu nedenle kamu harcamalarındaki artışa paralel olarak dış borçlanma düzeyinin de artış göstereceği beklenen bir etki olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu harcamalarının borçlanma ile finansmanı olarak düşünülebilecek olan bu durum aynı zamanda kamu harcamaları artışına paralel olarak enflasyonun da yükselme eğilimini beraberinde getirebilir. Bu nedenle enflasyonun kontrol altına alınarak ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için dış borç stokunun kamu harcamalarını artırması uygun ekonomi politikalarla önlenmelidir. Buna ek olarak mevcut maliye politikaları yeniden gözden geçirilebilir, kamu harcamalarının kamu borçlanması ile değil de kamu gelirleriyle karşılanması amacıyla kamu gelirleri politikalarında düzenlemelere gidilebilir.

KAYNAKLAR

- Adam, C. S. ve Bevan, D. L. (2005) Fiscal Deficits and Growth in Developing Countries, *Journal of Public Economics*, 89, 571-597.
- Adıyaman, A. T. (2006). Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri, *Sayıştay Dergisi*, 62, 21-45.
- Akdoğan, A. (1999). *Kamu Maliyesi*, 7. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, A. (2006). *Kamu Maliyesi*, 11. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Arslan, A. (2005). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu Harcama Sisteminde Yapılan Düzenlemeler, *Maliye Dergisi*, 145, 36-44.
- Bağdigen, M. ve Abdulkakimoğulları, E. (2005). Borç Servisi ile Kamu Gelir ve Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(2), 29-48.
- Bakırtaş, T. (1996). İktisadi Gelişme Sürecinde Kamu Harcamaları - Türkiye Örneği. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Bal, H. (2001). *Uluslararası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye* İstanbul: TBB.
- Bilginoğlu, M. A. ve Aysu, A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 31, 1-23.
- Bölükbaş, M. (2012). Türkiye’de Dışa Açılmanın Dış Borçlanma Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz, *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın.
- Brownlee, O.H. ve Allen, E. D. (1960). *Economics of public finance*. Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
- Bulutoğlu, K. (2008). *Kamu Ekonomisine Giriş*, 7. Basım, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Cansız, H. (1996). Türkiye’de 1983-1995 Döneminde Konsolide Bütçe Harcamalarının Ekonomik Açından Gelişimi. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Afyonkarahisar.

- Celepcioğlu, M. E. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Balıkesir.
- Çiçek, H. G. (2005). Türkiye’de 1994-2004 Döneminde Dış Borçların Gelişimi ve Sürdürülebilirliği Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.
- Demir, G. (1988) Dış Borçlanma ve Türkiye’nin Dış Borçları Üzerine Bazı Gözlemler Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi, c. 6, s. 2, ss. 219-237.
- Derdiyok, T. (2001). 1980 Sonrası Borçlanma Politikaları, XVI. Maliye Sempozyumu, Poster Tebliğ, Antalya.
- Durmuş, M. (2008). Kamu Ekonomisi (Kamu Harcamaları Ders Notları), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Eboigbe, S. & Idolor, E. J. (2013). External debt and public sector investment: The Nigerian perspective. *Journal of Accounting and Contemporary Studies*, 2(1), 7– 16.
- Edizdoğan, N. (1998). Kamu Maliyesi 1 (Kamu Ekonomisi, Kamu Harcamaları ve Bütçe), 6. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edizdoğan, N. (2004). Kamu Maliyesi, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Edizdoğan, N. Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2012). Kamu Maliyesi, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Eker A. ve Tüğen, K. (1994). Kamu Maliyesine Giriş, İzmir: Takav Matbaası.
- Ekodialog (2016) Dış Borçlar ve Türkiye Ekonomisi 18/11/2016.
- Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987) Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing, *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Erdem, M., Şenyüz D. ve Tatlıoğlu, İ. (2006) Kamu Maliyesi, 4. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Fikir, H. (2010). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Galbraith, J. K. (1967). *The New Industrial State*. Sgnet Book.
- <http://www.beta-umr7522.fr/productions/publications/2015/2015-25.pdf>

<http://www.ekodialog.com/>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>

İşık, N. ve Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 24, 63-75.

İşgüzar, H. (2015). Dotasyon Maliye Ders Notları, İstanbul: İkinci Sayfa Yayınevi.

Johansen, S. (1988) Statistical Analysis of Cointegration Vectors, Journal of Economic Dynamics and Control, 12(2-3), 231-254.

Johansen, S. ve Juselius, K. (1990) Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration With Applications to the Demand for Money, Oxford Bulletin of Economic and Statistics, 52(2), 169- 210.

Kalenderoğlu, M. (2004). Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Kalenderoğlu, M. (2005). Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Kalkınma Bakanlığı (2016) Temel Ekonomik Göstergeler, 18/11/2016

Karagöl, E. T. (2010). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar, SETA Analiz, 26. 1-32.

Karagöz, K. (2007). Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme, Sayıştay Dergisi 66-67, 99-110.

Karlık, S. R. (2007). Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm, (gözden geçirilmiş 11. baskı), Beta Yayıncılık: İstanbul.

Kır, S. Ö. (2008). Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Kocaoğlu, F. (2005). 1990 Sonrası Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borç Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.

Kozalı, J. (2007). Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

- Le, D. A, Van, C. L., Nguyen-Van, P. & Barbier-Guachard, A. (2015). Government expenditure, external and domestic public debts, and economic growth. 02/11/2016
- Lee, S. P. ve Ling, Y. N. (2015). Public Debt and Economic Growth in Malaysia, *Asian Economic and Financial Review*, 5(1), 119-126.
- Lessard, D. R. (1986) *International Financing for Developing Countries*, World Bank Staff Working Papers, 783.
- Lora, E. (2007). Public Investment in Infrastructure in Latin America: Is Debt The Culprit? *Inter-American Development Bank, Departamento De Investigacion Working Paper 595*.
- Lütkepohl, H. (1991). *New introduction to multiple time series analysis*. Berlin: *Sprienger Verlag*.
- Mah, G., Mukkudem-Petersen, J., Miruka, C. & Petersen, M. A. (2013). The impact of government expenditure on the Greek government debt: An econometric analysis. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(3), 323 – 330.
- Mann, A. J. (1980). Wagner’s Law: An Econometric Test for Mexico 1925-1976, *National Tax Journal*, 33, 189-201.
- Mere, M. (2006). *Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Afyonkarahisar*.
- Meriç, M. (2003). *Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 8 (2), 171-191*.
- Mutluer, M. K., Kesik, A. ve Öner, E. (2010). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nadaroğlu H. (1974). *Kamu Maliyesi Teorisi, İ.İ.T.İ.A. İstanbul: Nihat Sayar Yardım Vakfı Yayınları*.
- Nadaroğlu, H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi 11. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım*.
- Orhaner, E. (1992). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Emek Yayınevi.

- Orhaner, E. (2000). Kamu Maliyesi, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Orhaner, E. (2007). Kamu Maliyesi, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özbaran, M. H. (2004). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi, *Sayıştay Dergisi*, 53, 115-138.
- Özbek, Ö. (2007) Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Özbilen, Ş. (2010), Kamu Maliyesi, 1. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özmen, İ. (2010). Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980–2008). Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Pehlivan, O. (2005). Kamu Maliyesi, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Pehlivan, O. (2007). Kamu Maliyesi. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Peters, A. C. (2002). An Application Of Wagner’s Law Of Expanding State Activity To Totally Diverse Countries. *Transition*, 31. 06/02/2016 <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.493.7556&rep=rep1&type=pdf>
- Sarı, M. (2004). Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: Ankara.
- Seçme, Z. O. (2010). Kamu Harcamaları Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Sinha P., Arora V., ve Bansal V. (2011). Determinant of public debt for middle income and high income group countries using panal data regression. *Munich Personal Repec Archive*.
- Söylemez, S. A. (2004). Türkiye’de Teknoloji ve Eğitim Yatırımları: Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısı, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1, 63-80.
- Sulaiman, L. A. ve Azeez, B. A. (2012). Effect of External Debt on Economic Growth of Nigeria, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3(8), 71-80.

- Susam, N. (2015). Kamu Maliyesi Temel Kavramlar ve Esaslar, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Şimşek, F. (2012), Türkiye’de Borçlanmanın Gelişimi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4(1), 117-124.
- Tan, B. K., Mert, M. ve Özdemir, Z. A. (2010). Kamu Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Bir Bakış: Türkiye, 1969-2003, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 25(1), 25-39.
- Taraktaş, A. (2012). Kamu Harcamaları, Tosunoğlu ve Ergül (Ed.), Kamu Maliyesi, 1. Baskı içinde (84-104), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- TCMB (2016) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, 05/11/2016 <http://evds.tcmb.gov.tr/>
- Telek, C. (2013). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Analizi (1998-2012), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gaziantep.
- Thorn, R. S. (1967). The Evaluation of Public Finance During Economic Development, Manchester School of Economic and Social Studies.
- Uguru, L. C. (2016). The Link between public debt and government expenditure pattern: The Nigerian Experience, IOSR Journal of Business and Management, 18(1), 37-41.
- Uluatam, Ö. (2005). Kamu Maliyesi 9. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi
- Ulutürk, S. (1998). Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü, Ankara: Akçağ Basım Dağıtım.
- Williamson, J. G. (1961). Public Expenditure and Revenue: An International Comparison, Manchester School of Economic and Social Studies.
- Yavuz, A. ve Çiçek G. (2006). Türkiye’nin 1994-2005 Yılları Arasında Dış Borçların Dış Borç Rasyo Analizleri İle Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 11(1), 97-120.
- Yiğit, N. (2013). Türkiye’de Kamu Harcamaları Enflasyon İlişkisinin Analizi (1990-2012), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Trabzon.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mehtap TARHAN BÖLÜKBAŞ

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 1988

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi:

- Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü, 2008 - 2012.

Yüksek Lisans Öğrenimi:

- Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2014 - ...

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl :

- Finansbank

Operasyon Görevlisi, Temmuz 2013 - Mayıs 2014

- Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli MYO

Öğretim Görevlisi, Eylül-2014 - Ocak 2016

İLETİŞİM

E-posta Adresi : mehtaptarhan20@gmail.com

Tarih : 20.01.2017